

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ЗАОЧНА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Вишневецька С.В.
«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правознавство»

Тема: «Кримінальна відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК України)»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПР-201Мз Тичиніна Анастасія Сергіївна

Керівник: к.м.н., професор кафедри Ергард Наталія Миколаївна

Київ–2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра цивільного права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Вишневецька С.В.
«____» _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Тичиніної Анастасії Сергіївни

1. Тема роботи «Кримінальна відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК України)», затверджена наказом ректора від 24 вересня 2020 р. № 1771/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 05 жовтня 2020 р. по 13 грудня 2020 р.; з 21 грудня по 27 грудня 2020 року.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики диплому. Дослідження особливостей юридичного складу злочину «Кримінальна відповідальність за терористичний акт» (ст. 258 КК України) та практики застосування цієї норми в кримінальному праві України на основі аналізу чинного законодавства України, наукової літератури та статистичних даних.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 01.10.2020	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2020	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2020	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2020	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2020	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 20.11.2020	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 29.11.2020	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 05.12.2020	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 10.12.2020	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2020 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.м.н., професор кафедри кримінального права і процесу
Ергард Наталія Миколаївна

_____ (підпис)

Завдання прийняв до виконання _____

Тичиніна Анастасія Сергіївна

_____ (підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи на тему «Кримінальна відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК України)»: 91 сторінку, 3 розділів та 9 підрозділів, 83 використаних джерел.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням терористичних злочинів.

Предметом дослідження – відповідальність за терористичний акт за кримінальним законодавством України

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Діалектичний метод використано в усіх підрозділах роботи; історико-правовий; дедукції й індукції, аналізу та синтезу; системний; системно-структурний; порівняльно-правовий; формально-логічний – для аналізу положень ст. 258–258-5 КК України з огляду на додержання правил законодавчої техніки та для тлумачення ознак передбачених ними складів злочинів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що наукова робота є одним з перших в Україні комплексних досліджень терористичних злочинів

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані в: – науково-дослідній сфері – як теоретичне підґрунтя для подальших кримінально-правових досліджень тероризму; – правотворчій діяльності – при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо кримінальної відповідальності за терористичні злочини; – правозастосовчій практиці – як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовчої діяльності у частині кримінально-правової кваліфікації терористичних злочинів.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТЕРОРИЗМУ ТА ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ.....	10
1.1. Сучасне розуміння понять: «терор», «тероризм» та «терористичний акт» в правовій системі.....	10
1.2. Становлення та розвиток кримінально-правових норм щодо відповідальності за терористичний акт	19
1.3. Відповідальність за тероризм за кримінальним правом зарубіжних держав.....	27
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ.....	34
2.1. Об'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину.....	34
2.2. Суб'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину	44
2.3. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки терористичного акту	53
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИРІШЕННЯ.....	58
3.1. Відмежування тероризму від інших суміжних складів злочинів.....	58
3.2. Покарання за терористичний акт.....	64
3.3. Удосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за терористичний акт.....	72
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Тероризм завжди був і є однією з найбільших проблем сучасного світу. Це складне й вкрай небезпечне явище, яке посягає на невизначену кількість суспільних відносин, цінностей та благ, що охороняються кримінальним законом. Вчинення терористичного акту вводить населення в стан паніки й страху, створює відчуття незахищеності. У межах боротьби з тероризмом необхідно якнайбільше приділяти увагу питанням протидії злочинам терористичної спрямованості (ст. 258-1–258-5 КК України), оскільки вони полегшують здійснення антитерористичної діяльності та наближують її кінцевий результат – запобігання вчинення терористичного акту.

За своєю юридичною природою злочини, передбачені ст. 258-1–258-5, є особливими видами співучасті в злочині «терористичний акт», виділеними в спеціальній статті Особливої частини КК України. На сучасному етапі розвитку наша держава є країною з підвищеним рівнем терористичної загрози. Відповідно до даних Генеральної прокуратури України, за останній час суттєво збільшилась кількість вчинюваних терористичних актів у Донецькій області (на 57,3%), що зумовило зростання числа таких злочинів загалом у державі на 22,3%. Збільшився показник щодо фактів створення терористичної групи чи терористичної організації: Харківська область – у 2,7 разу, Запорізька – у 2 рази, Луганська – на 34,3%. Кількість фактів фінансування тероризму зросла в Києві (з 7 до 11, тобто на 57,1%).

Питанням кримінально-правової характеристики тероризму, протидії цьому суспільно небезпечному явищу, кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості присвятили свої дослідження такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: А. А. Вознюк, А. І. Долгова, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький, В. С. Канцір, М. П. Кіреєв, В. В. Крутов, В. А. Ліпкан, В. О. Навроцький, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, Г. О. Чорний, О. В. Шамара.

Значний внесок у вивчення окресленої проблеми в аспекті протидії тероризму, злочинам, вчиненим у співучасті, та злочинам проти громадської безпеки зробили Ю. В. Абакумова, П. П. Андрушко, Л. В. Багрій-Шахматов, С. Р. Багіров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. О. Глушков, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, В. М. Др'омін, С. О. Єфремов, Г. П. Жаровська, В. П. Журавльов, Н. А. Зелінська, О. О. Кваша, В. В. Коваленко, О. М. Костенко, С. Я. Лихова, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Р. С. Орловський, В. І. Осадчий, М. І. Панов, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський та ін.

Здобутки цих авторів мають важливе теоретичне та практичне значення. Разом з тим певні питання, пов'язані з вивченням кримінальної відповідальності за терористичні злочини, залишаються дискусійними й саме тому ця тема набуває актуальності.

Мета роботи. Метою роботи є комплексне кримінальноправове дослідження проблем кваліфікації терористичних злочинів і кримінальної відповідальності за них, розробка пропозицій щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових норм, а також практики їх застосування.

Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

- вивчити сучасне розуміння понять: «терор», «тероризм» та «терористичний акт» в правовій системі;
- розглянути становлення та розвиток кримінально-правових норм щодо відповідальності за терористичний акт;
- дослідити відповідальність за терористичний акт за кримінальним правом зарубіжних держав;
- визначити об'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину;
- з'ясувати суб'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину;
- розкрити кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки терористичного акту та відмежувати тероризм від інших суміжних складів злочинів;
- дослідити покарання за терористичний акт;

-розробити пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за терористичний акт.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у зв'язку з вчиненням терористичних злочинів.

Предмет дослідження – відповідальність за терористичний акт за кримінальним законодавством України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Діалектичний метод використано в усіх підрозділах роботи; історико-правовий – для дослідження становлення відповідальності за терористичні злочини та наукових поглядів на проблему тероризму; дедукції й індукції, аналізу та синтезу – для визначення структурнологічної схеми; системний – для вивчення терористичних злочинів у безпосередньому зв'язку з іншими інститутами кримінального права; системно-структурний – для комплексного дослідження поняття та ознак тероризму, терористичних злочинів, терористичної діяльності, злочинів терористичної спрямованості й злочинів, пов'язаних з тероризмом; порівняльно-правовий – для розгляду міжнародного законодавства, що надало змогу внести пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України та інших нормативних актів, спрямованих на протидію тероризму; формально-логічний – для аналізу положень ст. 258–258-5 КК України з огляду на додержання правил законодавчої техніки та для тлумачення ознак передбачених ними складів злочинів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що наукова робота є одним з перших в Україні комплексних досліджень терористичних злочинів

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані в: – науково-дослідній сфері – як теоретичне підґрунтя для подальших кримінально-правових досліджень тероризму; – правотворчій діяльності – при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо кримінальної відповідальності за

терористичні злочини; – правозастосовчій практиці – як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовчої діяльності у частині кримінально-правової кваліфікації терористичних злочинів.

РОЗДІЛ 1 СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТЕРОРИЗМУ ТА ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

1.1. Сучасне розуміння понять: «терор», «тероризм» та «терористичний акт» в правовій системі

У сучасній вітчизняній юридичній літературі під тероризмом (від лат. Terror - страх, жах) прийнято розуміти використання насильства чи загрози його застосування щодо окремих осіб, групи осіб або різних об'єктів з метою досягнення політичних, економічних, ідеологічних та інших вигідних терористам результатів.

Разом з тим, аналіз ряду робіт вітчизняних авторів щодо визначення поняття тероризму свідчить про те, що практично для всіх дослідників при розробці визначення загальним є прагнення чіткіше розмежувати поняття «терор», «тероризм» та «терористичний акт».

При цьому серед учених немає єдиної думки з питання кримінально-правового визначення поняття тероризму. Деякі автори (С.А. Ефірів, А.В. Наумов) вважають, що не потрібно більш плідно шукати універсальне визначення тероризму, а слід обмежитися лише деякими його ознаками. На думку інших (А. Жалінский), корисно було б спробувати дати робоче визначення тероризму на правовому рівні.

Подібну з цим думку висловлюють й деякі зарубіжні дослідники (наприклад, А. М. Лізен). Інші зарубіжні автори (наприклад, В. Маліссон, С. Маліссон), навпаки, не вважають терор та тероризм поняттями, які ідентифікуються з чітко визначеними фактичними подіями, в силу широкого смислового значення цих термінів.

Феномен терору та тероризму дуже складний, навіть спеціальні юридичні інститути ООН досі не можуть дати вичерпне визначення.

Терор (лат. Terror страх, жах) - політика залякування, придушення політичних супротивників насильницькими заходами.

Юридичний словник дає наступне визначення тероризму: «Тероризм» (лат. Terror - страх, жах) - одне з найбільш тяжких злочинів, що представляє собою вчинення насильницьких дій загальнонебезпечним способом (вибух, підпал й т.п.) або загрозу такими діями з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або здійснення впливу на прийняття рішень органами влади».

Великий тлумачний словник дає таке визначення: «Тероризм - політика та тактика терору»

Політичний тлумачний словник дає розгорнуте визначення. Цей термін різні державні діячі та вчені-аналітики визначають по - різному, хоча практично завжди його сенс має негативний відтінок. Найчастіше його використовують по відношенню до поєднаної з небезпекою для життя діяльністю політично ангажованих неформальних груп. Однак, якщо такі дії ведуться в інтересах визнаної всіма справедливою справою, слово «тероризм», як правило, не вживається. Його замінюють чимось більш милозвучним. Іншими словами, можна бути одночасно терористом для одних й борцем за свободу для інших. Термін «державний тероризм», як правило, відноситься до політики окремих урядів, які самі організовують та направляють виконавців актів насильства в інші держави або побічно цьому сприяють. Втім, з практичної точки зору таку політику можна назвати просто формою неоголошеної війни з малою інтенсивністю бойових дій між суверенними державами.

Китайський закон про боротьбу з тероризмом дає наступну характеристику цим визначенням: «Тероризм шляхом насильства, саботажу та інших засобів створює паніку в суспільстві, ставить під загрозу суспільну безпеку з метою досягнення своїх політичних цілей»

У праві США тероризм визначається як навмисне, політично мотивоване насильство, скоєне проти мирного населення або окремих об'єктів

субнаціональними групами федерального рівня або підпільно діючими агентами та організаціями, зазвичай з метою впливу на настрої суспільства.

З точки зору психології, терор – це переживання страху, яке повторюється та наростаюче призводить до жаху, а тероризм – це узагальнене поняття, що означає вже комплексне явище, що включає страх та жах як мету певних (терористичних) актів та дій, самі акти та дії, їх конкретні результати та весь спектр більш широких наслідків. Психологічно, тероризм – це ще й спосіб життя, мислення та особливої діяльності, включаючи мотиви, ідеологічні обґрунтування та виправдання тих, хто використовує терор як мету (іноді – самомету) та засіб досягнення своїх потреб та інтересів, тобто, терористів.

У тероризмі все досягається за рахунок раптовості, непередбачуваності часу, місця та обставин. Тероризм також часто виграє в часі та просторі, а головне в мобільності. Якщо все ж таки вдалося придушити тероризм силою, це не означає, що вдалося знищити всі джерела тероризму.

Різниця в термінах обумовлено різними підходами до поняття. Але в загальному, в правових актах різних країн визначаються загальні риси поняття: політичний підтекст у діях та використання в якості методу насильство.

Е. Г. Ляхов наводить цитату з трактату по «Міжнародному кримінальному праву», що вийшов в США, де вказується на об'єктивні труднощі вироблення загальноприйнятого юридичного визначення тероризму. Вони пов'язані з тим фактом, що це слово може означати «терор», «варварство», «залякування», а також цілу серію різних актів, включаючи насильство [46]. Учасники V Конгресу ООН з попередження злочинності та поведіння з правопорушниками (1975 г.) прийшли до висновку, що надзвичайно важко дати більш-менш точне визначення тероризму [80].

При виробленні універсального міжнародно-правового документа, що охоплює всю проблему в цілому, необхідно, щоб основна увага була звернена на визначення загального поняття тероризму та встановлення його характерних ознак. Ті чи інші відмітні ознаки тероризму з достатнім ступенем повноти вже охарактеризовані як в міжнародних документах, так й в науковій літературі та

знайшли своє законодавче закріплення в кримінальних кодексах багатьох держав.

Тому, як правильно вважає В. П. Ємельянов, основне завдання наукових досліджень в даний час повинне полягати в тому, щоб всі ці ознаки врахувати, згрупувати та синтезувати в загальному визначенні тероризму, що дозволяє чітко відмежувати його від суміжних понять, а склад тероризму - від суміжних складів злочинів [17]. Але й цей вчений не вносить ясності в питання про те, що є тероризм, оскільки допускає методологічні помилки, яких не вдавалося уникнути багатьом його попередникам.

«Тероризм – визначає він, – це вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу або інших загальнонебезпечних діянь, що можуть спричинити загибель людей або інші тяжкі наслідки та спрямованих на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення будь-які дії».

Акт тероризму – це вчинення конкретного діяння, що включає в себе ознаки складу тероризму.

Тероризм (акт тероризму) слід розглядати як складову частину в системі злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості). До категорії цих злочинів дослідник відносить тероризм, терористичний акт та інші злочини (захоплення заручників, викрадення людини, захоплення будівель, споруд, водного або повітряного судна, залізничного рухомого складу й т. п.), якщо ці дії відбуваються публічно, спрямовані на залякування населення з метою здійснення впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього. Вчинення будь-якого діяння, що володіє зазначеними ознаками злочинів терористичного характеру (терористичної спрямованості), пропонується позначити категорією «терористична акція», яка за своїм змістом охоплює й акт тероризму, й терористичний акт, а також будь-який інший злочин терористичного характеру [37].

Визначаючи поняття «терор», американські автори (В. Маллісон і С. Маллісон) відзначали, що «терор є систематичне використання насильства або

погрози насильством для досягнення публічних або політичних цілей». А тероризм – це «застосування недержавного насильства або загрози насильства з метою викликати паніку в суспільстві, послабити становище та навіть повалити посадових осіб та викликати політичні зміни в суспільстві» [79].

Б. Крозьє – директор лондонського інституту по вивченню конфліктів, по-англійськи відповів коротко: «Тероризм є мотивоване насильство з політичними цілями» [27].

Більш широко та невизначено терор трактується в книзі «Міжнародний тероризм та всесвітня безпека»: «Терор – це загроза насильством, індивідуальні акти насильства або компанії насильства, що ставлять собі за мету, в першу чергу, послідовно вселяти страх – тероризувати» [58].

Німецький вчений Х. Ю. Кернер визначає тероризм як найвищу ступінь прояву екстремізму [62].

У виступі генерального доповідача V Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками зазначалося, що тортури і тероризм являють собою дві сторони одного й того ж зла, яке полягає в застосуванні насильства з метою змусити людей під страхом страждань або смерті підкоритися волі державного апарату, окремих осіб або групи осіб [13].

У науковому світі на різних симпозіумах та конференціях частіше використовуються визначення, які наводилися в Шостому комітеті Генеральної Асамблеї ООН в 1976 р. Найточніше (хоча далеко не повно) суть тероризму визначив відомий американський політолог Р. Арон. Він вважає, що акт насильства слід розглядати як тероризм в тому випадку, коли його психологічний ефект обернено пропорційний його істинним фізичним результатам [81].

Е. Аречага (Індія) змішує ознаки тероризму та терору. Він визначає тероризм як акти, що самі по собі є традиційними формами загальнокримінальних злочинів, але здійснюються навмисно з метою викликати паніку, безлад та терор в організованому суспільстві, зруйнувати громадський

порядок, паралізувати протидію терору з боку громадських сил та інтенсифікувати біди та страждання суспільства [83].

Після подій 11 вересня в США Т. П. Ондек та Т. А. Келлі (США) – керівники компанії, в обов'язки яких входить боротьба з масовим тероризмом – визначили тероризм як «спосіб, за допомогою якого ті, хто вважає себе ущемленим в своїх правах та кому бракує військової, економічної чи політичної сили для здійснення своїх цілей, змушують своїх ворогів йти на необхідні політичні поступки за допомогою погроз» [51].

Інше визначення тероризму, поспішно вироблене в Брюсселі в грудні 2001 р міністрами юстиції та внутрішніх справ 15 країн Європейського Союзу, розглядає його як «злочинні дії, що спрямовані проти громадян, їх залякування та погрози фізичною розправою, проти національних та міжнародних організацій, проти політичних, економічних, конституційних та соціальних підвалин держави» [81].

Вітчизняними вченими також робилися та робляться спроби точно визначити поняття «тероризм». При цьому автори в своїх наукових дослідженнях орієнтуються на словники, в яких, в більшості своїй, зовсім не дається визначення тероризму, а просто пояснюється його суть, без визначення ознак. Так в словнику С. І. Ожегова «терор» розглядається як залякування супротивника шляхом фізичного насильства, аж до знищення, а «тероризм» - як практика терору [52].

У «Короткому політичному словнику» «терор» трактується як політика залякування, насильства та розправи з політичним противником аж до фізичного його знищення. Під «терористичним актом» розуміється нанесення тяжкого тілесного ушкодження фізичній особі в зв'язку з виконанням ним політичних завдань [33]. Словник іншомовних слів не містить поняття тероризму, але пояснює слово «тероризувати»:

- 1) переслідувати, погрожуючи розправою, насильством;
- 2) залякувати, тримаючи в стані страху.

«Тероризм, - вважає В. П. Кудінов, - це:

а) тактика політичної боротьби, пов'язана зі свідомим та систематичним здійсненням насильницьких дій. Політична сутність відрізняє тероризм від «кримінальної» злочинності;

б) не просто фізичне залякування тих чи інших впливових осіб, але й залякування урядів або соціальних груп;

в) тактика, яка полягає в систематичній організації політичних вбивств без зв'язку з революційною боротьбою мас» [41].

На нашу думку, під тероризмом слід розуміти злочинне діяння, що полягає в застосуванні насильства (погрози насильством) щодо окремих осіб або групи осіб, що супроводжується залякуванням населення та навмисним створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою здійснення впливу на прийняття рішень, вигідних для терористів та відмінне підвищеною суспільною небезпекою та публічним характером його здійснення.

При цьому, цілі терористів можуть бути різними: релігійними, політичними, економічними та т.д.

Характеристика сучасного тероризму представлена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Коротка характеристика сучасного тероризму

Показники	Зміст
Загальні цілі	<ul style="list-style-type: none"> •Порушення громадської безпеки •Залякування населення •Фізичне усунення політичних діячів та інших осіб •«Акції відплати» у відповідь на дії органів влади •Дестабілізація діяльності органів влади •Нанесення економічного збитку •Провокування збройних конфліктів •Повалення існуючого державного і суспільного ладу в країні
Основні суб'єкти	<ul style="list-style-type: none"> •Радикальні політичні рухи •Екстремістськи налаштовані націоналістичні і сепаратистські течії •Релігійні секти •Злочинні мафіозні організації •Спецслужби деяких держав •Антидемократичні політичні режими тоталітарного або напівфашистського спрямування
Відмінні ознаки	<ul style="list-style-type: none"> •Тероризм породжує небезпеку, що виникає в результаті вчинення загальнонебезпечних дій або погрози такими •Публічний характер виконання •Навмисне створення атмосфери страху, пригніченості, напруженості •При скоєнні теракту насильство застосовується у відношенні одних осіб або майна, а психологічний вплив шляхом створення атмосфери страху розповсюджуються і на інших осіб
Особливості	<ul style="list-style-type: none"> •Проникнення в громадські і державні політичні, економічні та силові структури •Створення розгалуженої мережі центрів і баз з підготовки бойовиків, а також мережі фірм, компаній, банків, фондів, які використовуються в якості прикриття терористів для фінансування і всебічного забезпечення їх операцій •Концентрація фінансових ресурсів в руках терористів у зв'язку зі зрощенням тероризму з наркобізнесом і торгівлею зброєю •Використання права на політичний притулок, проживання, діяльність і базування, що надається поруч держав •Значно масштабне насильство •Найсучасніше озброєння •Нові види зброї •Можливість широкого висвітлення актів тероризму в засобах масової інформації

Отже, на жаль, тероризм є постійним супутником людства. Дана проблема сьогодні набуває загрозливих розмірів. Дане явище – одне з

найнебезпечніших та важкопрогнозованих феноменів. Нині тероризм набуває загрозливих масштабів і має безліч різних форм. Терористичні акти забирають величезну кількість людських життів, мають негативний психологічний вплив на людей, прирікають національні та культурні цінності на руйнування, створюють конфліктні ситуації між різними країнами та державами, провокують на військові конфлікти та дії, що породжують недовіру та ненависть.

У різних вчених виникають неоднакові уявлення і асоціації при слові «тероризм». Розуміння та зміст даного етно -релігійного, індивідуально - психологічного та соціально-політичного феномена також далеко не завжди збігається й у багатьох дослідників. Соціальні психологи, історики, політологи, юристи, соціологи не завжди сходяться в своїх уявленнях про даний феномен. Але іноді, уявлення у ряду населення окремих країн, а також у деяких дослідників про тероризм, збігається. Все це свідчить про той факт, що у тероризму є свої системні, багаторівневі коріння. До недавнього часу тероризм ще не був так поширений, як у наші дні. За останні пару десятиліть він набув глобального характеру. Нині загроза цього феномена існує в багатьох державах. Терористичні акти тягнуть за собою моральні, економічні, політичні втрати, забирають людські життя. Саме тому настільки актуальним стає питання вивчення явища та заходів боротьби з тероризмом, до яких в тому числі можна віднести кримінально-правові заходи [17, с. 10-26].

Загальноновизнаною є думка правознавців, що тероризм у будь-яких своїх формах є найбільш суспільно небезпечним з усіх злочинів, що описуються кримінальним законодавством (в санкції статей, що передбачають кримінальну відповідальність за злочин терористичного характеру, має бути найсуворіше покарання, з усіх видів покарань передбачених кримінальним законом).

Таким чином, незважаючи на велику кількість літератури з проблем тероризму, безліч проведених симпозіумів, конференцій, круглих столів та інших форм наукових дискусій, ані закордонним, ані вітчизняним ученим не

вдалося домовитися про те, що слід розуміти під тероризмом, та про термінологічне обмеження його від суміжних понять.

Це явище дійсно пов'язане з філософськими, релігійними, психологічними проблемами, з історичними та політичними процесами, традиціями життя націй, релігій та держав. Але найголовнішим фактором, що ускладнює єдиний підхід до визначення тероризму та його юридичне оформлення, а як наслідок – й вироблення узгоджених, об'єднаних міжнародних заходів по боротьбі з ним, є крайня політизованість оцінок, особливо, коли мова йде про державний та міждержавний тероризм.

1.2. Становлення та розвиток кримінально-правових норм щодо відповідальності за терористичний акт

Комплексне дослідження кримінальної відповідальності за терористичний акт видається вірним екскурсом в історію формування кримінально-правової норми про даний злочин. Ретроспективний аналіз становить інтерес в тій мірі, в якій дозволяє встановити залежність змісту норми кримінального права від фактичних життєвих ситуацій (обставин). Виявлення матеріально-правових підстав, що визначають потребу у встановленні кримінальної відповідальності за терористичний акт на певному етапі розвитку суспільства, дозволяє обрати оптимальні напрямки вдосконалення кримінально-правової норми, які відповідали б вирішенню завдань, що стоять перед галузевим законодавством та суспільством в цілому, з урахуванням позитивного досвіду попередніх періодів з поправкою на специфіку сучасності.

Так, в Середньовіччі та у період, що передував, відбувалася кримінально-правова регламентація політичних (державних) злочинів. Суть політичного злочину була вичерпно розкрита французьким юристом Ж. Ортолані, який трактував його як «Діяння, яке має на меті повалити або змінити протиправним чином пристрій вищої державної влади, зруйнувати або послабити її,

розширити або обмежити в них різних членів суспільства, зруйнувати або перетворити який-небудь елемент державної влади, або, нарешті, порушити сум'яття, ненависть, насильницьку боротьбу в суспільстві через зазначені предмети».

Ознайомлення з систематизованими джерелами права нашої держави XV-XVII ст. дозволяє констатувати наявність досить чітких для свого часу положень, згодом віднесених радянським кримінальним законодавством до державних злочинів (пов'язаних з посяганнями на основі державної влади). Але законодавство розглянутого періоду ще не містило ознак, що дозволяють диференціювати «державні злочини» як терористичний акт в сучасному розумінні. Злочини проти «інтересів государевих» полягали в зазіханнях на життя, здоров'я та майнове благополуччя великокнязівської особи та осіб, що служили князю або залежали від нього, а також великокнязю та феодальну владу.

Підвищена кримінальна відповідальність за дані злочини передбачалася в цілях забезпечення та зміцнення влади великого князя, а пізніше – юрисдикції держави. Норми, що містяться, наприклад, в Судебнику 1497, 1550 та 1589 рр. вірніше розглядати як відправну точку для формування складів злочинів проти основ конституційного ладу, економічної безпеки, порядку управління, та, нарешті, відносин влади. Але ідея відповідальності за терористичний акт як злочину, який зазіхав на громадську безпеку, отримала закріплення в кримінальному законі набагато пізніше.

Як й в умовах революційної ситуації 1879-1880 рр., так й в період революцій 1905 та 1917 рр. терористичний акт асоціювався в суспільній свідомості з руйнуванням моральних встановлень, одночасно виступаючи як засіб усунення політичних супротивників (реальних та уявних), як знаряддя ослаблення протиборчих сил.

Особливостями розвитку суспільства на даному етапі були влада однієї партії, централізація державного керівництва, цілеспрямоване ідеологічне виховання населення, становлення репресивного апарату. Тут, як і в попередній

період, не доводиться говорити ані про сильну законодавчу базу, яка регламентує боротьбу з терористичними актами, ані про розвинений понятійний апарат. Об'єктивний характер дій осіб, які здійснювали терористичні акти, не конкретизував, що в значній мірі визначило в радянському періоді визнання «терористичними» всіх поведінкових актів, які офіційна влада знаходила за потрібне віднести до таких, та перетворило діяльність каральної системи в свавілля.

Дослідження кримінально-правової норми про терористичний акт радянського періоду дозволяє зробити висновок, що зміст встановлених в ній суб'єктивних та об'єктивних ознак злочину надавало практично необмежену свободу розсуду органам політичної юстиції – структурам, які забезпечують специфічні інтереси влади та створеним для придушення політичних супротивників шляхом застосування правових та протиправних засобів.

Слід зазначити й те, що санкція норм, що встановлюють відповідальність за політичні злочини, містила припис про вельми суворі покарання (смертна кара, а в радянський період - смертна кара з конфіскацією всього майна з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження покарання до позбавлення волі). Шляхом застосування таких жорстких заходів державного примусу в першочерговому порядку забезпечувалась підтримка дисципліни та авторитету державної влади, реалізовувався самозахист правлячого класу та тільки в другу чергу – відповідальність злочинця перед потерпілим.

Ухвалення в 1958 р Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік відбувалося на тлі переорієнтування життя радянського суспільства на охорону та захист прав й свобод громадян, їх законних інтересів. Відтоді терористичним актом визнавалося вбивство або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження державному або громадському діячу або представнику влади, вчинене в зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, з метою підризу або ослабленню радянської влади.

Об'єктом складу терористичного акту залишалися безпека держави та інтереси управління, зберігалась вказівка на зв'язок мети та мотивів злочину з

державною чи громадською діяльністю потерпілого. В якості межі покарання за вчинення терористичного акту кримінальний закон передбачав смертну кару з конфіскацією майна, що як і раніше забезпечувало підвищену охорону певних категорій громадян – державних та громадських діячів, представників органів державної влади, представників іноземної держави, але навряд чи об'єктивно обумовлювалося наявністю або посиленням реальної загрози для безпеки суспільства та держави.

Перш ніж приймати закони, спрямовані проти тероризму, та удосконалювати законодавство, необхідно чітко визначити саме це явище. Відсутність чіткого визначення тероризму стає найважливішою перешкодою в розробці міжнародного антитерористичного законодавства. Не маючи твердого уявлення про тероризм, неможливо прийти до згоди у формулюванні спрямованих проти нього законів. Хоча між 1936 і 1981 рр. було запропоновано понад 100 визначень тероризму (тепер їх більше 200) і спроби дати загальноприйняте визначення цьому явищу тривають, це нітрохи не наближає розробників до виявлення «спільного знаменника».

Тероризм як явище має давнє коріння, але самі поняття «терор», «тероризм» та «терористичний акт» з'явилися порівняно недавно. Слово «тероризм» застосовувалося в період Французької революції між березнем 1793 і липнем 1794 року і означало «правління жаху» [75]. Відповідно до словника Французької академії 1796 р. , якобінці часто вживали поняття «тероризм» усно і письмово щодо себе і завжди з позитивним відтінком. Однак після термідоріанського перевороту слово «терорист» стало носити вже образливий характер, перетворившись на синонім слова «злочинець». Згодом цей термін отримав більш широке тлумачення та став означати всяку систему правління, засновану на страху. Потім до самих недавніх пір слово «тероризм» вживалося настільки широко та означало стільки різних типів насильства, що зовсім втратило будь-який конкретний зміст.

Вперше спроба дати загальноприйнятне поняття тероризму була зроблена на III Міжнародній конференції з уніфікації кримінального законодавства

(Брюссель 1930 г.), організованій Міжнародною асоціацією кримінального права. Але запропоноване визначення тероризму не відображало будь-яких характерних ознак цього явища, а лише перераховувало діяння, які слід розглядати як прояв тероризму. А оскільки тероризм – явище багатовимірне, то й перелік діянь, що утворюють тероризм, виявився досить широким, що дозволяє підвести під це поняття практично будь-який злочин. З цього приводу А. Н. Трайнін помітив, що «по суті важко уявити посягання, що не підпадає під це визначення» [68].

На аморфність кордонів поняття «тероризму», прийнятого комісією та наданого на розгляд III Міжнародної конференції з уніфікації кримінального законодавства, вказували й чимало її учасників, тому пленум відклав прийняття остаточної резолюції [68]. Але й наступні варіанти (запропоновані на IV конференції з уніфікації кримінального законодавства (Париж 1931 г.)) виявилися далеко не кращими, оскільки на перше місце висували не практичні завдання боротьби з тероризмом як кримінально-правовим феноменом, а завдання боротьби з політичними противниками кримінально правовими засобами.

Всі позитивні напрацювання в частині визначення об'єктивних ознак тероризму, що містилися в резолюціях III (Брюссель 1930 г.) і IV (Париж 1931 г.) Міжнародних конференцій по уніфікації кримінального законодавства були немовби перекреслені пафосом політичної боротьби, що наповнили резолюцію V конференції (Мадрид 1933 р.) – тероризм в ній визначався як будь-яка дія з метою руйнування соціального ладу. Оскільки конкретні ознаки тероризму як самостійного злочину не були названі, згадані резолюції так й залишилися не затребуваними офіційними міжнародними органами, що працюють під егідою Ліги Націй.

Після вбивства в 1934 р короля Югославії Олександра I та міністра закордонних справ Франції Луї Барту, Рада Ліги Націй за своєю ініціативою поставила питання про розробку колективних заходів по боротьбі з тероризмом.

Радою був створений комітет у складі представників 11 держав, в тому числі і Радянського Союзу, для розробки Міжнародної конвенції, спрямованої на боротьбу з тероризмом. Конвенція містила досить широке тлумачення тероризму. Як терористичні в ній були названі акти: всяке умисне діяння, що ставить за мету вбивства глав держав або дипломатичних відповідальних посадових осіб держав; руйнування або пошкодження державного майна або транспорту; дії, що піддають небезпеці людські життя. Особливо була відзначена караність створення злочинних організацій з метою вчинення терористичних актів або участь в таких організаціях [18].

Із загостренням проблеми тероризму після Другої світової війни багато держав знову звернулися до питання визначення даного поняття. Ця робота велася як в рамках ООН, так і в рамках співпраці Європейських держав. Причому в рамках ООН ця робота здійснювалася за двома основними напрямками:

- 1) вироблення загальної Міжнародної конвенції по боротьбі з тероризмом;
- 2) підготовка проекту Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства.

Перша Міжнародна конвенція по боротьбі з подібними діяннями була укладена 2 лютого 1971 року і стосувалася питань попередження і покарання злочинних актів, що мають міжнародний характер та приймають форму злочинів проти зазначених в конвенції осіб. У конвенції передбачені покарання за викрадення, вбивство та інші посягання на життя чи особисту недоторканність осіб, яким держава зобов'язана надати особливий захист відповідно до норм міжнародного права, а також караність за вимагання, що пов'язані з цим діянням.

У грудні 1972 року Генеральна Асамблея ООН під час розгляду питання про заходи, спрямовані на запобігання тероризму та інших форм насильства, які загрожують життю невинних людей або призводять до їх загибелі, або наражають на небезпеку основні свободи, прийняла резолюцію № 3034 [13].

Відповідно до п. 9 цієї резолюції в 1973 р. був заснований Спеціальний комітет з питань міжнародного тероризму [59].

Паралельно держави – члени Європейської Ради – розробили Європейську Конвенцію з боротьби з тероризмом, яка була прийнята в Страсбурзі 27 січня 1977 р. У статті 1 Конвенції зазначено про відмову визнати тероризм політичним правопорушенням та стверджується необхідність видачі терористів іноземній державі як загальнокримінальних злочинців. А до тероризму були віднесені наступні діяння:

а) правопорушення, пов'язані із застосуванням Конвенції по боротьбі з злочинним захопленням літальних апаратів, підписаної в Гаазі 16 грудня 1970 року;

б) правопорушення, пов'язані із застосуванням Конвенції по боротьбі зі злочинними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаної в Лондоні 23 вересня 1971 року;

в) тяжкі правопорушення, які полягають в замаху на життя, тілесну цілісність або свободу людей, які мають право міжнародного захисту, включаючи дипломатичних представників;

г) правопорушення, що містять захоплення заручників або незаконне позбавлення волі;

д) правопорушення, що містять використання бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, бандеролей чи посилок з небезпечним вмістом, пропорційно з тим, наскільки подібне використання становить небезпеку для людей;

е) спроба здійснення одного з вищевказаних правопорушень або участь як співучасника особи, яка вчиняє або намагається вчинити подібне правопорушення.

Крім того, стаття 2 вказує, що під дію Конвенції можуть підпадати діяння, які хоча й не перераховані в статті 1, але спрямовані:

-проти життя, тілесної цілісності або свободи людей;

-проти майна та при цьому створюють колективну небезпеку для людей;

-на приготування, замах або співучасть у цих злочинах [21].

Зі сказаного видно, що й повоєнні конвенції, спрямовані на боротьбу з тероризмом, мало досягли успіху у визначенні його поняття, оскільки до тероризму вони зараховують практично будь-який насильницький злочин.

Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 52/164 та відкрита для підписання всіма державами з 12 січня 1998 року, визначає, що будь-яка особа вчиняє злочин, якщо вона незаконно та навмисно доставляє, розміщує, пускає в хід вибуховий або інший смертоносний пристрій в межах місць громадського користування, державного або урядового об'єкта, об'єкта системи громадського транспорту або об'єкта інфраструктури або таким чином, що це спрямовано проти них:

а)з наміром заподіяти смерть або серйозне каліцтво;

б)з наміром провести значне руйнування таких місць, об'єкта чи системи, коли подібне руйнування спричиняє або може спричинити за собою заподіяння великої економічної шкоди (п. 1 ст. 2).

Будь-яка особа вчиняє злочин, якщо вона намагається вчинити будь-який із зазначених вище злочинів (п. 2 ст. 2).

Використовуваний в конвенціях метод визначення тероризму шляхом перерахування конкретних діянь, в яких він може проявлятися, навряд чи можна вважати перспективним. У зв'язку з цим абсолютно точними подаються такі висновки, які зробив Т. С. Бояр-Созонович: «Не принижуючи роль та значення відповідних міжнародних «предметних» конвенцій по боротьбі з окремими видами та формами міжнародного тероризму, в той же час не можна не взяти до уваги їх обмеженість . Навіть в сукупності вони не являють собою впорядкованої та скоординованої системи заходів. Крім того, у міру розвитку науки та техніки постійно будуть виникати нові види та форми тероризму, які на якомусь етапі випадуть з поля дії міжнародних «предметних» конвенцій» [59] .

Таким чином, робота, яка здійснюється в даному напрямку, не знімає з порядку денного необхідність розробки універсального міжнародно-правового документа, який охопив би всю проблему в цілому.

1.3. Відповідальність за тероризм за кримінальним правом зарубіжних держав

Практично в кожній державі є окреме визначення терору. В США, зокрема, застосовуються різні визначення, дані окремими органами влади. Якщо в 1988 році існувало вже 109 різних визначень слова «терор», то після 11 вересня 2001 їх кількість, звичайно ж, тільки зросла [45, .134].

Тероризм є злочином міжнародного характеру. Його криміналізація закріплена в різних міжнародних антитерористичних договорах як локального, так й універсального характеру.

Як зазначає доктор юридичних наук А. Г. Волеводз, «в даний час існує 40 міжнародних договорів антитерористичної спрямованості, з яких – 18 універсальні, прийняті на рівні Організації Об'єднаних Націй та 22 – регіональні. Більшість з них містить норми по криміналізації та пеналізації у внутрішньодержавному праві злочинів терористичного характеру, тобто фактично описуються об'єктивні ознаки конкретних складів злочинів. Крім того, в даних актах сформовані правові основи окремих аспектів міжнародної співпраці в сфері кримінального судочинства у справах про тероризм» [11].

Міжнародні договори містять різні дефініції, які відносяться до внутрішньодержавного тероризму. Визначення, спільно розроблені державами - учасниками, використовуються для криміналізації тероризму в кримінальному законодавстві учасників в якості загальнокримінальних злочинів, що відносяться до злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку.

Зараз закордонне законодавство йде шляхом створення спеціальних законів, спрямованих на боротьбу з тероризмом. Боротьба країни з

міжнародним тероризмом та протидія злочинності всередині країни є наслідком правового забезпечення антитерористичної діяльності.

В кримінальні та кримінально - процесуальні кодекси більшості держав внесені зміни та доповнення, які здійснюють правове регулювання протидії тероризму. Для попередження актів тероризму та мінімізації його наслідків в нормативних актах передбачили зниження покарання, звільнення від відповідальності в зв'язку з позитивною постзлочинною поведінкою, а саме: попередження влади про злочин, що готується, допомога в його запобіганні, сприяння затримання інших співучасників.

Основний напрямок розвитку антитерористичного законодавства за кордоном – це вдосконалення кримінально - правової кваліфікації елементів терористичної діяльності, а також терористичного акту. Законодавство більшості країн (Франція, ФРН, Іспанія, Італія і т.д.) не розмежовують поняття «тероризм» та «терористичний акт». Їх акти перераховують діяння, які при наявності терористичних цілей визнаються терористичними актами, або використовують термін «тероризм» без розкриття цього поняття. Крім загальних норм про відповідальність за створення злочинних об'єднань, законодавство зарубіжних країн містить ще й спеціальні – за створення терористичних організацій.

Кримінальний кодекс Франції містить спеціальні норми про відповідальність за створення, керівництво або участь в групі метою створення якої є підготовка терористичного акту. Варто зазначити, що під участю в злочинному співтоваристві, яке створено в терористичних цілях, розуміється здійснення інформаційного, матеріально - технічного або фінансового забезпечення терористів. КК Франції виділяє відповідальність за причетність до терористичної діяльності в формі: недонесення про злочин, що готується, приховування злочину [21].

Для підвищення ефективності протидії тероризму окремі країни прагнуть посилити кримінальну відповідальність за терористичні злочини.

КК Австралії передбачає довічне позбавлення волі за планування терористичного акту, за участь у теракті, а також за організацію, керівництво та фінансування терористичної організації [63].

Кримінальне законодавство багатьох держав передбачає відповідальність за міжнародний тероризм. Відповідно до § 2331 Титулу 18 Зводу законів США, «міжнародний тероризм» означає діяльність, яка:

а) має на увазі акти насильства або акти, які становлять загрозу життю людини;

б) спрямована на: залякування цивільного населення; на надання впливу на органи влади за допомогою залякування чи примусу; на надання впливу на уряд шляхом вбивства державного діяча або його викрадення [21].

Стаття 389 КК Вірменії дає визначення міжнародного тероризму: «організація або здійснення на території іноземної держави вибуху або підпалу чи інших дій, спрямованих на знищення людей або заподіяння їм тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження будівель, споруд, доріг та комунікацій, засобів зв'язку або іншого майна, вчинені з метою розпалювання міжнародних ускладнень або війни а також дестабілізації внутрішньої обстановки іноземної держави» [21].

Виходячи з ст. 126 КК Республіки Білорусь, «вбивство або заподіяння тілесних ушкоджень державним чи громадським діячам іноземної держави, або заподіяння шкоди їх майну» утворюють об'єктивну сторону міжнародного тероризму [21].

У сучасних реаліях тероризм являє собою складне соціальне явище, яке вже давно перетворилося в загрозу безпеці в усьому світі. Це пов'язано в першу чергу з тим, що злочинні діяння, що розуміються як «тероризм», характеризуються не тільки міжнародною громадською небезпекою, а й мають транснаціональні параметри. «Тенденція збільшення частоти та масштабів терористичних актів, починаючи з 2000-х років відзначається й в резолюціях Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (РБ ООН)» [64].

Дане розуміння терору та тероризму використовується в кримінально-правовій доктрині Швейцарії та Австрії. Зокрема, слід погодитися з позицією, що «Тероризм – політика, заснована на систематичному застосуванні терору» [64]. Поняттю терор (в значенні лат. «Страх, жах»), кореспондують поняття насильство та залякування населення. Правознавці Швейцарії та Австрії, на наш погляд, цілком справедливо таким же чином розуміють дане визначення, тобто «Тероризм – насильство з метою залякування».

Відповідальність за терористичний акт і злочини терористичної спрямованості також передбачені в законодавстві більшості сучасних зарубіжних країн (Швеції, Данії, Ізраїлю, Швейцарії, Польщі, Голландії та ін.).

Швейцарія спирається на контртерористичну стратегію ООН, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН в 2006 році. Основним джерелом кримінального закону в Швейцарії є Кримінальний кодекс Швейцарії від 21 грудня 1937 року, за станом на 01 березня 2019 р. (КК Швейцарії).

У статті 260 КК Швейцарії передбачена єдина пряма антитерористична норма за фінансування тероризму: «... будь-який, хто збирає або надає грошові кошти для фінансування тероризму, а саме злочин, спрямований на залякування суспільства, примус державних або міжнародних організацій на вчинення певних дій, або на утримання від дій, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років, або грошового штрафу» [62]. За змістом закону, відповідно до коментаря Федерального суду Швейцарії до ст. 260 КК Швейцарії, дана норма застосовується до організацій на прикладі: «італійської червоної бригади», Баскській групи ЕТА або міжнародної мережі Аль-Каїда [62], організації забороненої в РФ .

Терористичний акт та інші злочини терористичної спрямованості (не включаючи фінансування тероризму), кваліфікуються за іншими статтями КК Швейцарії, які передбачають кримінальну відповідальність за: злочини проти життя і здоров'я, проти волі, громадського порядку і т.д.

У разі, якщо злочин було скоєно за «терористичного» мотиву, то дана обставина враховується при кваліфікації злочину як особливо обтяжуюча [62, с.112].

Швейцарія відноситься до невеликого числа країн, що підтримують дипломатичні відносини з такими організаціями як ХАМАС. У листопаді 2001 Федеральна рада Швейцарії заборонила організацію «Аль-Каїда» на підставі ст. 184 і ст. 185 Федеральної конституції Швейцарської Конфедерації. У 2014 році в список заборонених терористичних об'єднань було додано Ісламську державу.

В Австрії поняття злочинних спілок, разом з призначенням міри покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, визначено в § 278 КК, а злочинні організації, що мають структуру кримінальних формувань, розглядаються в § 278а КК, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [63, с.120].

Параграфом 278 б передбачена кримінальна відповідальність за створення або участь у терористичній організації (об'єднанні). Під терористичною організацією розуміється об'єднання на тривалий термін двох та більше осіб, діяльність яких спрямована на вчинення одним або декількома членами цього «об'єднання», одного або декількох терористичних злочинних діянь (§ 278с) або здійснення фінансування тероризму (§ 278d).

Окремої уваги слід приділити параграфу 278d, оскільки в ньому передбачено кримінальну відповідальність за фінансування тероризму. Тут вказується, що «всякий, хто умисно надає чи збирає майнові цінності, що будуть застосовуватися для виконання:

а) повітряного піратства або створення умисної загрози безпеки повітряного сполучення,

б) викрадення з метою шантажу або загрози шантажем,

в) посягання на життя, здоров'я або свободу особи, яка перебуває під міжнародно-правовим захистом, або насильницький напад, який здатен поставити під загрозу здоров'я, життя або свободу даної особи, на його житло,

службове приміщення або транспортний засіб такої особи, або таким чином створити загрозу для нього» [63].

До терористичних злочинних діянь на підставі § 278с КК передбачено кримінальну відповідальність за одиничні злочини, наприклад: тяжке вбивство (§ 75), шкода здоров'ю (на підставі § 83-87), примус, пов'язаний з вимаганням, тяжкий примус (§ 87), тяжка загроза (§ 107 абз. 2), тяжке пошкодження речей, повітряне піратство (§ 85) та інші.

Перелік злочинів, які визнаються терористичними, зазначені в даних нормах. «Терористичне діяння за кримінальним законом Австрії полягає в тому, що воно здатне заподіяти порушення суспільного життя на тривалий термін або завдати шкоди в економічній сфері, що здійснюється з наміром «посіяти страх» у населення та примусити установи або міжнародні організації до дії або утримання від дій або бездіяльності, а також налякати політичного діяча, посадову особу, що входить в економічну, політичну або конституційну сферу» [63]. Міра покарання за вказані діяння збільшується в півтора рази, але не може перевищувати двадцять років. Злочин не вважається в Австрії терористичним злочинним діянням, якщо він спрямований на створення чи відновлення демократичних відносин або на реалізацію чи захист прав людини (пункт 3 § 278с КК).

На нашу думку, всі проаналізовані в цій статті норми мають на меті ефективну боротьбу з таким особливо небезпечним та поширеним в наш час злочином як тероризм, що представляє реальну загрозу не тільки для національної безпеки Австрії та Швейцарії, а й для всієї світової спільноти в цілому.

Слід погодитися з А. Волеводз, який пише, що «різниця розроблених державами в національному законодавстві дефініцій об'єктивно створює перешкоди для міжнародного співробітництва в сфері кримінального судочинства по кримінальних справах про тероризм».

Таким чином, можна зробити висновок про те, що кримінальна відповідальність за сприяння терористичній діяльності встановлена на рівні окремих норм декількох зарубіжних країн.

Вивчення досвіду зарубіжних країн, незважаючи на їх специфіку, представляє особливий інтерес для українського правознавця з метою подальшого вдосконалення тих норм нашої країни, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини терористичної спрямованості.

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину

Злочини проти громадської безпеки – одні з найбільш небезпечних посягань, які заборонені українським кримінальним законодавством, тому що дані злочини істотно перешкоджають нормальним умовам життєдіяльності громадян, реалізації їх прав і законних інтересів, функціонування громадських та державних інститутів, підтримки громадського порядку.

Об'єктивна сторона – один з чотирьох елементів складу злочину. Найбільш вдале визначення об'єктивної сторони було дано В.Н. Кудрявцевим: «Об'єктивна сторона злочину є процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони з точки зору послідовного розвитку тих подій та явищ, які починаються з злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату» [34].

З наведеного визначення випливає, що об'єктивна сторона – це процес, що протікає в часі й просторі, а не статичне явище. Об'єктивна сторона злочину характеризується групою ознак, що визначають зовнішню сторону суспільно небезпечної поведінки людини. У цю групу входять: суспільно небезпечні діяння; суспільно небезпечні наслідки - шкода, що заподіюється дією; причинний зв'язок між діянням та наслідками; місце, час, обстановка, в якій відбувається суспільно небезпечне діяння; спосіб вчинення діяння, знаряддя вчинення і т.п. Всі ці ознаки в сукупності складають об'єктивну сторону злочину.

Завдання законодавця полягає в тому, щоб вибрати з вказаної сукупності ті ознаки, які будуть відігравати значну роль при визначенні характеру та ступеню суспільної небезпеки конкретного злочину.

Однак при описі конкретних складів злочинів названі ознаки не завжди вказуються в Особливій частині КК і впливають на кваліфікацію, тому їх слід поділяти на обов'язкові та факультативні. Обов'язкові ознаки притаманні будь-якому злочину і завжди описуються в диспозиції конкретних статей Особливої частини КК. Факультативні ознаки є додатковими.

Загально визнано, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого злочину є суспільно небезпечне діяння у формі дії або бездіяльності. Факультативні ознаки вказуються в статтях Особливої частини КК не завжди, а лише коли вони істотно впливають на типову суспільну небезпечність діяння, визначають його специфічні риси. З огляду на наявність в КК формальних та усічених складів злочину, в яких настання суспільно небезпечних наслідків не є обов'язковою ознакою, всі інші ознаки об'єктивної сторони складу злочину – наслідки, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя, засоби, місце, час і ін. – необхідно визнати факультативними. Однак якщо ці ознаки вказані в конкретному складі злочину, то для нього вони є обов'язковими. Розгляд об'єктивної сторони злочину необхідно починати з аналізу суспільно-небезпечного діяння. Чинний КК поняття суспільно небезпечного діяння не закріплює.

Відповідно до думки В. В. Пітецького, суспільно небезпечне діяння являє собою активну або пасивну поведінку людини, виражену в зовнішньому світі [54]. Отже, суспільно небезпечне діяння може відбуватися в двох формах: в активній (дія) та в пасивній (бездіяльність).

Переважає більшість всіх злочинів, передбачених Особливою частиною КК України, здійснюються шляхом суспільно небезпечного діяння. Злочинна дія є активний вплив на об'єкт, що охороняється законом.

Дослідження об'єктивних ознак складу злочину буде відбуватися на підставі ст. 258 КК України: «терористичний акт - вчинення вибуху, підпалу

або інших дій, залякування населення і такі, що створюють небезпеку загибелі людини, заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, з метою дестабілізації діяльності органів влади або міжнародних організацій або впливу на прийняття ними рішень, а також погроза вчинення зазначених дій з метою впливу на прийняття рішень органами влади або міжнародними організаціями».

Необмеженість сфер впливу терористичної активності, множинність способів загального насильства дають привід говорити про терористичний акт як про складний багатооб'єктний злочин.

Родовим об'єктом терористичного акту, безперечно, є суспільний порядок та громадська безпека. Видовим об'єктом досліджуваного злочину виступає громадська безпека.

Як об'єкт кримінально-правової охорони і як соціальне явище, громадська безпека носить багатоаспектний та складний характер, представляючи собою певну сукупність суспільних відносин, які регулюють безпечні умови життя особистості, суспільства та держави. Громадська безпека як правове явище має різний за обсягом зміст і розглядається на різних рівнях. Як складова частина родового об'єкта, громадська безпека характеризується станом захищеності та безпечних умов функціонування громадського порядку і суспільства, суспільної моралі та здоров'я населення, безпеки комп'ютерної інформації і безпеки руху. Як видовий об'єкт зазіхань, громадська безпека виражена в стані захищеності здоров'я і життя людей, майнових інтересів юридичних і фізичних осіб, нормальної діяльності громадських та державних інститутів, громадського спокою.

В. М. Євдокимов вказує, що у вузькому розумінні тероризм слід розглядати як суспільно небезпечне діяння, спрямоване на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій. У широкому ж розумінні тероризм охоплює всі інші злочини терористичної спрямованості. До цих злочинів, крім терористичного акту, належать також

інші злочини (наприклад, диверсія, вбивство, захоплення заручників), якщо ці діяння вчиняються публічно, спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття якогось рішення або відмови від нього [20, с. 92].

Відповідно до ст. 258 КК України терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [30].

В.П. Ємельянов вказує, що в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року вживається поняття «терористичні злочини» [18], тому у нових статтях КК України, які встановлюють відповідальність за ті чи інші форми терористичних злочинів (статті 258-1–258-5 КК України), не слід вживати формулювання «терористичний акт», оскільки вказане не відповідає термінології Конвенції, а також використання зазначеного формулювання створює додаткові проблеми у кваліфікації злочинів цієї категорії, що не охоплюються поняттям «тероризм» у вузькому розумінні.

Слід погодитися з науковцем у тому, що для усунення зазначених проблем необхідно у вказаних статтях термін «терористичний акт» змінити на термін «терористичний злочин» [19, с. 38]. Як вказує А.В. Форос, до безпосередніх об'єктів терористичного акту відносять життя, здоров'я, свободу осіб чи матеріальні об'єкти, а як кінцеві об'єкти – конституційний лад чи його елементи однієї держави чи навіть групи держав (порядок управління, політичний устрій, громадські інститути, економічна міць держави тощо),

безпека держави в будь-якій сфері. Однак посягання на вказані об'єкти повинні мати спеціальну спрямованість

Безпосередній об'єкт терористичного акту зазіхає на три види об'єктів:

- нормальне функціонування органів влади;
- громадську безпеку;
- здоров'я і життя громадян.

Тероризм своїм страхітливим впливом, як правило, звернений до широкого або невизначеного кола громадян, іноді до населення цілих адміністративних районів і міст, або до конкретних органів державної влади та посадових осіб, які наділені правом впливати на здійснення тих чи інших організаційно-управлінських рішень.

Додатковими об'єктами терористичного акту сукупно або альтернативно виступають: безпека прав власності, здоров'я, життя людей, які не пов'язані з системою розподілу матеріальних цінностей і благ; нормальне функціонування органів державної влади; життя людей; інші цінності і блага.

Об'єктивна сторона терористичного акту виражена в наступних альтернативних діях:

1) вчинення підпалу, вибуху або інших дій, які лякають населення та створюють небезпеку загибелі людини, заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, з метою дестабілізації органів державної та муніципальної влади або міжнародних організацій або прямий вплив на прийняття ними рішень;

2) погроза вчинення зазначених дій з метою впливу на прийняття рішень органами державної та муніципальної влади чи міжнародними організаціями.

Задля ефективною характеристикою об'єктивної сторони злочину „терористичний акт”, виникає необхідність визначитись з поняттям „зброя”, яка застосовується під час його вчинення. Але постає певна проблема, оскільки як у вітчизняному законодавстві так і в юридичній літературі немає загального чіткого визначення цього поняття. На сьогоднішній день Україна залишається єдиною державою в Європі, яка не так і не прийняла Закон про зброю.

Відповідно до військової енциклопедії зброя – це прилади та засоби, які застосовуються в озброєній боротьбі для поразки та знищення противника [73, с. 124].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВС України) №15 „Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” від 26.12.2003 р., зброєю визнаються предмети, призначені для ураження живої цілі. Така зброя може бути як вогнепальною (в тому числі гладкоствольною), так і холодною (п. 13). У ППВС України №3 від 26.04.2002 р. „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” вказується, що характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їхнє призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. При цьому вони можуть бути як саморобними, так і виготовленими промисловим способом (п. 3).

Відповідно до п. 4, зазначеного ППВС України, до вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини, а також – гладкоствольна мисливська зброя. А до холодної зброї відносять предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колочоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою (п. 8).

Тобто надається більш широке визначення поняттю, що розглядається, враховуючи не тільки спосіб нанесення ураження, але й спосіб виготовлення такої зброї. Якщо проаналізувати наведені нормативні акти та визначення зброї,

зазначені у них, то можна виділити кілька основних ознак такої зброї, зокрема і такої, що використовується при вчиненні терористичного акту.

По-перше – зброя є певним пристроєм та може бути як вогнепальною (в тому числі гладкоствольною), так і холодною, незалежно від призначення, конструкції, способу виготовлення та способу нанесення ураження.

По-друге – зброя має бути спеціально виготовлена, конструктивно призначена, пристосована та технічно придатна для ураження живої чи іншої цілі, а також знищення чи пошкодження оточуючого середовища.

По-третє – такий пристрій не повинен мати іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення. Під застосуванням зброї необхідно розуміти використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я особи (осіб), майна, довкілля з метою досягнення злочинних (терористичних) цілей. Тобто це може бути здійснення прицільних пострілів, хаотична стрільба в місцях перебування людей, заподіяння ударів холодною зброєю тощо. Також, вчинення терористичного акту може полягати у здійсненні вибуху, що означає використання особою (терористом) вибухового пристрою. Таке використання слід відмежовувати від „застосування зброї”.

У п. 7 ППВС України „Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами” надається визначення поняття „вибухові пристрої”, під якими розуміються саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені й за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи суттєву матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин [70].

Вибух, також як і зброя, яку може використати терорист у процесі вчинення терористичного акту, створює небезпеку для життя та здоров'я

людей, їх майна, довкілля тощо. Тож, на нашу думку, у диспозиції ст. 258 КК України замість „вчинення вибуху” доцільніше використовувати поняття „застосування вибухових речовин або пристроїв”, оскільки вчинення зазначених дій хоч і представляє значну потенціальну небезпеку для людей, їх майна, оточуючого середовища, але таке застосування може не призвести до вибуху.

Підпал розглядається в науці українського кримінального права як злочин, вчинений із злочинним умислом. Це навмисне викликання пожежі для знищення майна вогнем, включаючи споруди та будівлі, де можуть бути присутніми люди. В результаті підпалу виникає пожежа як «неконтрольоване горіння, що заподіює матеріального збитку, шкоду життю й здоров'ю громадян, інтересам суспільства та держави» [3, с. 337].

Об'єктивна сторона, як правило, зустрічається як в одноразових діяннях (руйнування будівлі, підпал, зараження місцевості, вибух), так й в продовжуваних діях, які складаються з ряду взаємопов'язаних посягань на майно, здоров'я та життя, об'єднаних цілим задумом і які мають на меті залякати людей. Такими, зокрема, є: погроми, які супроводжуються насильством серед населення, масові вбивства, групові озброєні напади з застосуванням знарядь, методів і засобів, призначених для збудження паніки і ліквідації громадян.

Об'єктивна сторона терористичного акту включає вчинення дій чи погрозу їх вчинення, що призводить до порушення громадської безпеки, виникнення небезпеки загибелі людей та до інших суспільно-небезпечних наслідків. Об'єктивна сторона охоплює не всі загальнонебезпечні дії, а лише ті, що відбуваються відкрито, демонстративно і пов'язані зі створенням побічного впливу на населення, соціальні групи, державні органи, юридичних осіб тощо. Тобто діяння має вигляд:

-вчинення загальнонебезпечних дій, а саме: вбивство людей, застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють

небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіюють значну майнову шкоду чи ведуть до настання інших тяжких наслідків;

-погроза вчинення зазначених (загальнонебезпечних) дій.

Як вказує А. В. Форс, до інших дій, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, майна чи призводять до інших тяжких наслідків, належать використання газів, отрут, затоплення, обвали, руйнування будівель, будинків, споруд, шляхів і засобів сполучення, пошкодження об'єктів довкілля та інші [73, с. 121].

Склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК, – формальний, тобто злочин вважається закінченим з моменту вчинення вищевказаних дій. Склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 258 КК України, залежно від кваліфікуючої ознаки може бути як формальним, так і матеріальним, а згідно з ч. 3 склад злочину є матеріальним, тобто натупає з моменту закінчення вказаних наслідків. Тобто конструкція закінченого складу тероризму вимагає настання конкретних наслідків або ж реальної погрози їх настання, наприклад дестабілізація роботи руху залізницею у поєднанні з певною вимогою до органів державної влади або навіть поєднання такої дестабілізації із застосуванням вибуху.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є протиправне суспільно небезпечне діяння. Втягнення особи у вчинення терористичного акту вчинюється лише шляхом активних дій. Наслідки даного злочину знаходяться поза межами його складу. Активні дії при вчиненні злочину, передбаченого ст. 258-1 КК України, полягають у спонуканні особи до участі в терористичному акті. Якщо злочин вчиняється у формі втягнення особи у вчинення терористичного акту, то як наслідок у такої особи виникає бажання вчинити дії, передбачені у ст. 258 КК України за власною волею. Таке втягнення полягає у впливі на свідомість конкретної особи будь-яким чином: переконування, умовляння, умови (за значенням „умовити”), підкуп, використання особистих низьких почуттів особи, яку схиляють, зокрема – розпалювання почуття помсти, заздрощів, інших низьких спонукань.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 258-3 КК України виражається у вчиненні таких дій: створення терористичної групи чи терористичної організації; керівництво такою групою чи організацією; участь в терористичній групі чи терористичній організації; організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності такої групи чи організації. Під „створенням”, відносно злочинного діяння, передбаченого ст. 258-3 КК України, слід розуміти будь-які активні дії внаслідок вчинення яких виникає терористична група чи терористична організація.

Тобто це може бути підшукування співучасників, розподіл між ними обов'язків, створення плану тощо. Як таке створення слід також розуміти вчинення дій, результатом яких стало надання звичайній організованій групі чи злочинній організації ознак терористичного угруповання, основною відмінною рисою якого є спеціальна мета – вчинення терористичного акту. В свою чергу, метою терористичного акту є: порушення громадської безпеки; залякування населення; провокація воєнного конфлікту або міжнародного ускладнення; вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного [51].

Також, відповідно до Закону України „Про боротьбу з тероризмом” № 25 від 2003 р. група є терористичною, якщо вона складається з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [24]. Тобто таку групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності.

Виходячи з зазначеного, якщо кінцевою метою тероризму є вчинення терористичного акту, то злочини терористичної спрямованості, такі як: втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної

організації; сприяння вчиненню терористичного акту та фінансування тероризму, можна назвати „засобами” досягнення цієї мети. Способи реалізації об’єктивної сторони злочинів, передбачених ст. ст. 258-4, 258-5 КК України, підпадають під ознаки пособництва злочину, а саме – пособництво вчиненню терористичного акту. З іншого боку, Закон України „Про боротьбу з тероризмом” передбачає можливість фінансування не тільки терористичного акту, але й іншої терористичної діяльності. До того ж безпосередньо ст. 258-5 КК України носить назву „Фінансування тероризму”. Можна припустити, що законодавець, даючи таку назву цій юридичній нормі, розглядав поняття „тероризм” в його найширшому розумінні, відповідно до якого тероризм охоплює: терористичну діяльність, терористичний акт, злочини, пов’язані з тероризмом.

2.2. Суб'єктивні ознаки, що характеризують склад злочину

Більшість злочинів терористичної спрямованості відбуваються заздалегідь обміркованим умислом, що підвищує суспільну небезпеку цього злочину.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для терористичного акту є мета, а саме підрив нормального функціонування органів влади або міжнародних організацій, а також вплив на прийняття ними рішень. Вимоги терористів можуть носити різний характер. Це може бути вимога виплатити велику суму грошей, передати зброю, а також звільнити особу, що є їх співучасником.

Проте слід зазначити, що законодавче визначення цілей терористичного акту є вузьким, оскільки терористи часто мають на меті дестабілізувати не тільки діяльність публічної влади, а й соціальну обстановку в певній місцевості.

Ю. Н. Дерюгіна говорить про те, що зазначена законодавцем мета простежується не у всіх випадках тероризму. Автор стверджує, що іноді бажаним результатом є саме залякування населення, окремих соціальних груп,

створення паніки, обстановки незахищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави [51].

Крім цього, автор говорить про необхідність розширення мети надання впливу на прийняття рішень органами влади за рахунок включення в неї впливу на юридичних та фізичних осіб, а також групу осіб. Мотив для кваліфікації терористичного акту значення не має.

До ознак суб'єктивної сторони відноситься вина, мотив та мета вчинення злочину. При цьому вина є обов'язковою ознакою, адже без її наявності в складі злочину неможливо притягнути особу до кримінальної відповідальності. У ст. 62 Конституції України наголошується: „Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину” [48].

Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [30]. У свою чергу, умисел поділяється на прямий (у тому випадку, коли особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) та непрямий (якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання) (ч.ч. 2 та 3 ст. 24 КК) [51].

У науці кримінального права виділяють дві ознаки умислу: вольову та інтелектуальну. Так само ці ознаки визначаються і кримінальним законом. Якщо говорити про вольову ознаку, то це є бажання суб'єкту злочину настання суспільно небезпечних наслідків в результаті вчинення ним злочину, або свідоме припущення такої можливості [55, с. 137-138].

Інтелектуальну ознаку умислу відображено в кримінальному законі як відношення особи до вчиненого діяння та суспільно небезпечних наслідків.

Вона виражається словами: „усвідомлювала суспільно небезпечний характер діяння; передбачала його суспільно небезпечні наслідки”. Менш небезпечною формою вини є необережність, яка, відповідно до ст. 25 КК України поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Самовпевненість має місце, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення, а недбалість – якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити [51].

Мотив та мета вчинення злочину виступають факультативними ознаками. Вони є обов’язковими ознаками суб’єктивної сторони складу злочину лише у випадках, коли безпосередньо вказані у диспозиції кримінального закону. У науці кримінального права мотив злочину визначається як те, що спонукає особу до вчинення злочину, а метою є уявлення про його суспільно небезпечні наслідки, які настають внаслідок діяння, вчиненого винним, і які є для нього бажаними. Не тільки злочини терористичної спрямованості, але і тероризм, може бути обумовлений найрізноманітнішими мотивами та спрямовуватися на досягнення різного роду цілей. Грунтуючись на аналізі змісту статей 258 – 258-5 КК України, можна зазначити – суб’єктивна сторона злочинів, передбачених ними, характеризується виною у формі прямого умислу.

У дисертаційному дослідженні, характеризуючи суб’єктивні ознаки фінансування тероризму, Л. В. Новікова зауважила на тому, що особа (яка вчинює фінансування тероризму) передбачає настання багатьох наслідків від цього злочину. У першу чергу, «передбачається настання реальної небезпеки для суспільства від самого фінансування терористів і терористичних формувань, постійно здатних до вчинення терористичних діянь. Окрім того, передбачається настання таких наслідків, як вчинення злочинів терористичної спрямованості, виникнення в суспільстві стану страху, передбачається, що будуть ймовірними невинні жертви і значні руйнування, а також таким чином

може бути досягнуто мету впливу на прийняття вигідного для терористів рішення» [49, с. 38].

Таке відношення до злочинного діяння та його наслідків характеризує і інші терористичні злочини. Особа, у першу чергу, має розуміти, що її дії, тим чи іншим чином, посприяють вчиненню терористичного акту, а відповідно і настанню суспільно небезпечних наслідків цього злочину. З цього ж приводу В. П. Ємельянов зазначав, що фінансування тероризму вчинюється з прямим умислом. Тобто винний усвідомлює факт, що кошти або інші матеріальні цінності, які надаються або збираються ним, призначені для забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації), усвідомлює характер своїх дій та бажає їх вчинити» [18, с. 15].

Не можна погодитись з позицією М.М. Васіліна щодо суб'єктивної сторони сприяння вчиненню терористичного акту. Науковець зазначає – оскільки склад цього злочину є формальним, то зміст вини особи, яка вчинила його, обмежується лише інтелектуальним моментом та полягає в усвідомленні винним суспільної небезпечності своїх дій, а також наміру іншої особи вчинити терористичний акт. Основні склади всіх злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 є формальними. При цьому, кожне з цих злочинних діянь сприяє тероризму, а злочини, передбачені ст.ст. 258-1 – 258-5 сприяють вчиненню терористичного акту, що, фактично, є кінцевою метою терористичної діяльності. Тож особи, які реалізують той чи інший вид терористичної діяльності не тільки усвідомлюють суспільно небезпечний характер вчинюваного ними злочину, але й бажають вчинення його іншими особами. Тому суб'єктивна сторона розглядуваних терористичних злочинів характеризується прямим умислом.

Так, відповідно до ст. 258 КК України обов'язковою метою терористичного акту є:

- 1) порушення громадської безпеки;
- 2) залякування населення;
- 3) провокація військового конфлікту;
- 4) провокація міжнародного ускладнення;
- 5) вплив на прийняття рішень органами державної влади, місцевого самоврядування, службовими особами, об'єднаннями громадян;
- 6) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних та інших поглядів винного.

При цьому, у диспозиції ст. 258 між такими видами мети як: „порушення громадської безпеки”, „залякування населення”, „провокація воєнного конфлікту”, „провокація міжнародного ускладнення”, стоїть розділовий знак кома, а не розділові сполучники (або, але, чи), тобто законодавець передбачає наявність всіх цих мотивів у винного в їхній сукупності. Більше того, мета вчинення терористичного акту „залякування населення” та мета „здійснення впливу (тиску) на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб для досягнення потрібної терористам цілі”, в межах складу даного злочину не є взаємопов'язаними, оскільки їх викладено в альтернативному порядку через розділовий сполучник „або”. Тобто, виходячи зі змісту цієї норми, вчинення терористичного акту можливе або з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, провокації міжнародного ускладнення (без впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами), або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), або навпаки.

З цього приводу В. Ф. Антипенко пише: «Досягнення своїх цілей терористи ставлять у прямий взаємозв'язок зі ступенем залякування населення». Саме створенням стану страху винні прагнуть досягти своїх цілей впливаючи на інших осіб, від яких залежить прийняття вигідних для терористів

рішень і на яких обстановка страху, створена серед населення, спрямована у кінцевому розрахунку вчинити вплив [2, с. 57].

З іншого боку, якщо вчинення терористичного акту з метою тиску на органи влади, міжнародні організації, фізичних або юридичних осіб без мети залякування населення можливе, то залякування населення без мети тиску не має сенсу та не може виражати об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 258 КК України. Також, далеко не у всіх випадках вчинення терористичного акту одночасно може характеризуватися наявністю такої мети як „залякування населення” та „провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення”. Але, при цьому, розглядуваний злочин завжди посягає на громадську безпеку, тож в будь-якому випадку має на меті порушення громадської безпеки. Зазначене свідчить про необхідність уточнення у змісті диспозиції ст. 258 КК України не тільки питання щодо мети вчинення терористичного акту, але й щодо його об'єктивної сторони.

Така ознака суб'єктивної сторони як мотив не охоплюється складом злочину, передбаченого ст. 258 КК України. Мотиви вчинення терористичного акту, як і тероризму в цілому, можуть бути різноманітними. Здебільшого це політичні або релігійні мотиви. Хоча іноді у юридичній літературі мотивом тероризму (або ж його кінцевого вираження – терористичного акту) називають „створення у суспільстві стану страху, пригніченості, напруженості, що виникає в результаті публічного вчинення дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків” [30, с. 58].

Що стосується мети та мотиву такого злочину як втягнення у вчинення терористичного акту, то ці ознаки суб'єктивної сторони у складі даного злочину не мають визначального значення для кваліфікації вчиненого. Вони є факультативними ознаками суб'єктивної сторони даного злочинного діяння і на кваліфікацію не впливають. Злочин, передбачений ст. 258-2 КК України „Публічні заклики до вчинення терористичного акту”, вчинений у формі виготовлення чи зберігання матеріалів з закликами до вчинення

терористичного акту, характеризується наявністю спеціальної мети, а саме – розповсюдження відповідних матеріалів у подальшому. Хоча іноді в теорії кримінального права виділяють таку мету цього злочину як «підбурювання до вчинення терористичного акту» [59, с. 95], з чим важко не погодитись. Кримінально-правова норма, яка передбачає відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК) безпосередньо не вказує на наявність спеціальної мети або мотивів цього злочину.

Але, якщо звернутися до Закону України „Про боротьбу з тероризмом”, то можна зазначити, що обов’язковою умовою створення таких злочинних угруповань, або керівництво такою групою чи організацією, або участь у ній, є спеціальна мета – здійснення терористичних актів (а для терористичної організації ще й здійснення терористичної діяльності). Мотиви та мета сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації можуть бути різні та не впливають на кваліфікацію. Якщо проаналізувати зміст ч. 1 ст. 258-4 „Сприяння вчиненню терористичного акту”, в якій зазначається: „Вербування, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою...”, то можна дійти висновку, що винний, вчинюючи зазначені дії, має на меті виключно вчинення терористичного акту. Хоча, наприклад, безпосередній мотив такого сприяння може бути корисливим (бажання винного отримати від терористів винагороду за вербування, озброєння, навчання особи тощо).

Тож, на наш погляд, доцільно прислухатись до думки М.М. Васіліна. Науковець, характеризуючи злочин сприяння вчиненню терористичного акту наголошував: «Не дивлячись на використання в диспозиції статті 258-4 КК України формулювання „з метою вчинення терористичного акту”, зазначена „мета” не є метою вчинення даного злочину, а лише вказівкою на наміри іншої особи, яка отримує сприяння, тому пропонується відмовитись від використання словосполучення „з метою вчинення терористичного акту” у тексті статті 258-4 КК України» [9].

Внесення таких змін дійсно дозволило б уникнути плутанини при кваліфікації розглядуваного злочину. Злочин, передбачений ст. 258-5 КК України з суб'єктивної сторони характеризується спеціальною метою вчинення – фінансове або матеріальне забезпечення терористичної діяльності, тобто, відповідно до змісту зазначеної норми, фінансове або матеріальне забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації).

Розглядаючи основні склади злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України, слід сказати, що в них суб'єкт загальний. Для терористичного акту – це фізична осудна особа, яка досягла 14-річного віку, а для інших злочинів терористичної спрямованості – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (громадянин України, іноземний громадянин або особа без громадянства). Однак всі злочини терористичної спрямованості сприяють вчиненню терористичного акту, а за своєю суспільною небезпекою не поступаються цьому злочину.

З цього приводу слушно зазначає М.М. Васілін, наголошуючи: „суб'єктом злочину (сприяння вчиненню терористичного акту), є фізична осудна особа, яка досягла 16 років, проте, зважаючи на зв'язок досліджуваного злочину з терористичним актом, суспільну небезпечність відповідних дій, вік кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню терористичного акту повинен бути зменшений до 14 років і дорівнювати віку кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту” [9, с. 16]. З іншого боку, враховуючи санкції статей 258-1 – 258-5, можна зазначити, що такий вік кримінальної відповідальності необхідно встановити для злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України.

Особливістю суб'єктивної сторони терористичного акту як злочинного діяння є наявність в ньому двох обов'язкових ознак – умисної форми вини у вигляді прямого умислу і спеціальної мети. В якості спеціальної мети

альтернативно виступають дестабілізація діяльності органів влади чи міжнародних організацій або вплив на прийняття ними рішень [19]. Це рішення отримало позитивну оцінку в науковому співтоваристві, однак ряд авторів вказують на те, що «вузькість» законодавчого визначення цілей все ж була подолана не до кінця. Відзначається, що терористи можуть надавати вплив не тільки на органи влади і міжнародні організації, а й пред'являти вимоги до «юридичних осіб, представникам громадських організацій, посадовим особам» [11, с. 31];

«Дестабілізувати не тільки діяльність публічної влади, а взагалі соціальну обстановку в певній місцевості»[15, с. 163]. З цієї точки зору становить інтерес визначення адресатів терористичного акту в законодавстві деяких пострадянських держав. В Кримінальному кодексі Республіки Вірменія до них віднесені посадові особи, Кримінальний закон Республіки Молдова включає в їх число державу, фізичних та юридичних осіб. У кримінальному законі Республіки Білорусь метою терористичного акту визначена «дестабілізація громадського порядку».

Очевидно, що останнє формулювання з усіх названих передбачає більш повний облік адресатів даного злочину. Ми оцінюємо вищевказані зауваження як вагомні аргументи та підтримуємо пропозицію про те, що коло суб'єктів, які є адресатами дестабілізуючого впливу терористів, необхідно розширити.

Таким чином, дослідження об'єктивних і суб'єктивних ознак основного складу злочину «терористичний акт» та аналіз відповідних дискусійних проблем в науковій літературі дозволяють визначити найбільш доцільні пропозиції щодо можливого вдосконалення кримінального законодавства в сфері регулювання відповідальності за вчинення терористичного акту.

2.3. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки терористичного акту

Терористичний акт, будучи складним і багатоплановим злочинним явищем в сучасному світі в умовах стрімкого зростання технічного прогресу,

глобалізації, серйозних геополітичних економічних змін, набуває все нові і нові форми. Терористи вибирають все більш небезпечні для суспільства способи вчинення злочину, що забезпечує швидке досягнення поставлених ними терористичних цілей. Для забезпечення більш ефективної боротьби зі злочинністю необхідно, щоб законодавство відповідало сучасним тенденціям у злочинній діяльності. У цьому сенсі розгляд саме кваліфікованих складів терористичного акту набуває великого значення.

У науці кримінального права, на сьогоднішній день, існують різні точки зору на таке поняття як «кваліфікуючі ознаки».

С. В. Бородин, Е. В. Кабурнеєв, як і ряд інших авторів, зовсім не вживають словосполучення «кваліфікуючі ознаки», а використовують такий термін як «обтяжуючі обставини». На їхню думку, в кримінальному законодавстві існують два види обставин, обтяжуючих відповідальність. Одні з них мають значення для визначення покарання особи, яка вчинила злочин, інші виступають як ознаки конкретного складу злочину, що впливають на його кваліфікацію. Наведене зіставлення, за їхнім твердженням, показує, що обтяжуючі відповідальність обставини є певною юридичною базою для обставин, що впливають на кваліфікацію окремих злочинів [7, с. 31].

Таким чином, обтяжуючі обставини, названі в Загальній частині КК, конкретизуються в окремих складах Особливої частини.

У свою чергу Л. Л. Кругліков, активно використовує поняття «Кваліфікуючі ознаки». Він також погоджується з вищеописаними авторами в питанні природи кваліфікуючих ознак. На його думку, їх природа також двоїста. Він пояснює це таким чином: «З одного боку, кваліфікуючі ознаки входять в сукупність ознак складу злочину і, володіючи характерними для нього рисами, впливають на кримінально-правову оцінку суспільно небезпечного діяння, змінюють санкцію, яка відобразатиме специфіку диспозиції, бо кожному загальному типовому визначенню злочину, що дається в диспозиції закону, кожному складу завжди відповідає загальне типове покарання, визначене в санкції». З іншого боку, вони не входять в єдину

можливу сукупність ознак діяння, яка визначає його «як злочинне і кримінально каране» [39, с. 31].

Дані ознаки, перш за все, використовуються законодавцем для конструювання більш-менш небезпечного різновиду злочинів, встановлення в законі нових меж караності в порівнянні з тими, що пов'язані з основним складом злочину.

Виходячи з вищевикладеного, можна дати наступне визначення кваліфікуючим ознакам – це такі ознаки складу злочину, які свідчать про різко підвищену (порівняно з основним складом) суспільну небезпечність діяння або особи, яка вчинила ці діяння.

Серед наведених ознак, що кваліфікують злочин, такими, які не доречно регламентувати в Загальній частині, найперше є загибель людей (людини), адже вона утворює так званий складений злочин, суспільна безпека якого, на наше переконання, повною мірою може враховуватись через інститут сукупності злочинів. Недоцільно, як видається, регламентувати і таку ознаку, як тяжкі (інші тяжкі) наслідки. Якщо такі наслідки виявилися у заподіянні шкоди життю чи здоров'ю, то ситуація така ж, як і з попередньою ознакою. Зокрема, ідея відмови від використання цього поняття для позначення шкоди, яка заподіюється здоров'ю потерпілого, достатньо обґрунтована в дисертації Р. Лемехи [4, с. 4].

Якщо ж тяжкі наслідки проявилися у вигляді майнової шкоди, то вони цілком можуть враховуватись через такі ознаки, як значний, великий та особливо великий розмір шкоди. Кваліфікуючі ознаки «вчинення злочину в умовах особливого періоду, крім воєнного стану», «в умовах воєнного стану», та «у бойовій обстановці» справедливо передбачені лише у Розділі XIX Особливої частини КК України. Враховуючи це, регламентувати їх в Загальній частині також недоцільно. Ці ознаки можна було б регламентувати в окремій статті вказаного розділу як загальні до всіх складів злочинів, які в ньому передбачені. Всі інші із вказаних, на перший погляд, можуть бути регламентовані в загальній частині законодавства про кримінальну

відповідальність. Точну відповідь можна дати лише на основі їх глибшого аналізу. Окрім того, зважаючи на особливості різних злочинів, названих у КК України, застосування кожної із таких ознак потрібно пов'язати із певною категорією злочинів, визначення якої також потребує окремого вивчення

В даний час, в науці кримінального права, більшість авторів дотримується наступної класифікації кваліфікуючих ознак (за елементами складу злочину):

- 1) що відносяться до об'єкту злочину;
- 2) пов'язані з об'єктивної сторони складу злочину;
- 3) пов'язані з суб'єктивної сторони складу злочину;
- 4) пов'язані з суб'єктом злочину.

Ми також дотримуємося такого розуміння класифікації кваліфікуючих ознак, так як вона є найбільш повною та точною і такою, що охоплює весь список кваліфікуючих ознак, наведений в КК України.

У частині 2 статті 258 Кримінального кодексу передбачено три кваліфікуючі ознаки. Першою з них є вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою або організованою групою. В Кримінальному Кодексі дана ознака є досить поширеною.

Вчинення злочину шляхом попередньої змови є однією з форм співучасті. Для того, щоб краще зрозуміти суть даної кваліфікуючої ознаки необхідно виділити деякі властивості. По-перше, діяння вважається вчинене групою осіб, в разі участі в ньому двох або більше осіб. При цьому важливим є те, що дані особи повинні володіти всіма ознаками суб'єкта злочину. Це означає, що вони є осудними і досягли віку, визначеного кримінальним законодавством для залучення їх до відповідальності. Інакше, злочин не вважається вчиненим групою осіб, і буде кваліфікуватися основним складом статті 258 Кримінального кодексу.

Терористична діяльність охоплює об'єктивні сторони всіх злочинів, передбачених ст.ст. 258 – 258-5 КК України. Вчинення ж злочинів, передбачених ст.ст. 258-1 – 258-5, в решті решт, спрямоване на досягнення єдиного результату – терористичного акту. Тож кваліфікація цих злочинних

діянь та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності викликає певні складнощі.

Так, наприклад, відмежування потребують такі склади злочинів терористичної спрямованості як втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України) та сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України). Виникають питання щодо кваліфікації таких злочинів як створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України) та злочинів, передбачених статтями 255 (створення злочинної організації), 257 (бандитизм), 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань).

Кваліфікуючи терористичні злочини, необхідно відмежовувати „публічні заклики до вчинення терористичного акту” (ст. 258-2 КК України) від таких суміжних складів злочинів, як:

-публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК 193 України);

-умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 1 ст. 110 КК України);

-публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (ч. 1 ст. 295 КК України);

-публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ч. 1 ст. 436 КК України) [30, с. 134].

Отже, єдиного визначення «кваліфікуючих ознак» в літературі не знайдено. Деякі дослідники характеризують кваліфікуючі ознаки як ті, що входять в сукупність ознак складу злочину та володіють певним набором рис, що характеризують їх як ознаки складу. Завдяки цим рисам вони набувають здатність надавати вплив на кваліфікацію скоєного, що відбиває специфіку диспозиції. Інші автори пишуть, що кваліфікуючі ознаки є своєрідною ознакою до основного складу: вони не входять в ту єдину можливу сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його як злочинне та кримінально-каране.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИРІШЕННЯ

3.1. Відмежування тероризму від інших суміжних складів злочинів

З усіх численних ознак, що характеризують терористичний акт, у спеціальній літературі останнім часом виділяють такі:

1) вчинення загальнонебезпечних (саме загальнонебезпечних, а не будь-яких суспільно небезпечних) діянь або погроза такими діяннями, що породжує загальну небезпеку;

2) публічний характер виконання з розрахунком на широкий резонанс;

3) навмисне створення стану страху, напруженості, спрямованого на залякування населення;

4) застосування насильства відносно одних осіб (невинних жертв) або майна з метою спонукання до певної поведінки інших осіб (суб'єктів впливу), від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень (органи державної влади, місцевого самоврядування, міжнародні організації, певні фізичні та юридичні особи) [56].

Саме сукупність указаних ознак у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості характеризує терористичний акт як злочин, що вчиняється у реальній дійсності. Відсутність у діянні будь-якої з указаних ознак свідчить про відтніть самого терористичного акту. Цією сукупністю ознак терористичний акт відрізняється від суміжних злочинів, які можуть містити будь-які з цих ознак, але не всі в їх сукупності. Найбільш схожим із терористичним актом злочином за об'єктивними обставинами є диверсія.

Отже, виникає необхідність в їх детальному відмежуванні. Основні відмінності між терористичним актом і диверсією полягають у такому:

- по-перше, якщо диверсія об'єктивно виражається лише в учиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, то терористичний акт подібними діями не вичерпується й може виражатися також у погрозі такими;

- по-друге, якщо при вчиненні диверсії дії винних спрямовані саме на заподіяння якоїсь шкоди (руйнування чи пошкодження підприємств, будинків, споруджень, об'єктів життєзабезпечення населення, масові отруєння тощо), то при вчиненні терористичного акту – на залякування населення, створення та підтримання обстановки страху;

- по-третє, метою диверсійних актів є ослаблення держави, підрив її економічної безпеки й обороноздатності, тоді як мета терористичних актів полягає у впливі на прийняття якихось рішень або відмову від них; по-четверте, диверсанти діють таємно і не афішують свою діяльність, тоді як терористи зазвичай діють відкрито, демонстративно із висуненням своїх вимог.

С. А. Лихова розглядає диверсію, зазначаючи, що об'єктивна сторона у складі злочину проявляється у формі двох альтернативних дій – угон і захоплення.

Угон – це протиправне переміщення повітряного судна. Захоплення – це протиправний вплив на особу (осіб), які керують повітряним судном, внаслідок чого суб'єкт (суб'єкти) злочину отримують панування над повітряним судном.

Угон вважається закінченим, коли повітряне судно знаходиться в польоті, тобто коли двері повітряного судна закриті перед польотом і до моменту їх відкриття після приземлення.

Захоплення повітряного судна, як правило, є початковим етапом для його угону. Злочин вважається закінченим з моменту захоплення судна. Предметом злочину є повітряне судно цивільної авіації, а також вертоліт, дирижабль та інший літальний апарат, який підтримується в атмосфері завдяки його взаємодії із повітрям [44].

Угон або захоплення повітряного судна може набувати виду авіаційного тероризму, тобто вчиняється як терористичний акт. В цьому випадку такі дії

слід кваліфікувати за ст. 258 КК України як «Терористичний акт» і за наявності підстав за ст. 258-3, 258-4, 258-5 КК України [30].

Характерною кваліфікаційною ознакою для вчинення угону або захоплення повітряного судна є застосування насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілих, адже, як правило, цей злочин супроводжується застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин, що і зумовлює характер насильства. У будь-якому випадку, якщо під час злочину застосовується зброя або існує погроза її застосування, такі дії слід кваліфікувати як дії, поєднані із насильством, що є небезпечним для життя і здоров'я потерпілих.

Говорячи про розмежування терористичного акту і такого злочинного діяння, як диверсія, неможливо не виділити цілі скоєння даних діянь. Метою вчинення диверсії виступає порушення обороноздатності країни, а також підриє економічної безпеки, у терористичного акту ж, як вже зазначалося, метою є вплив на прийняття рішень органами влади.

Питання про співвідношення терористичного акту та піратства зазвичай виникає перед дослідниками, що займаються проблемами безпеки морського судноплавства, однак у їхніх наукових працях або взагалі не проводиться розмежування між цими злочинами, або воно проводиться за другорядними ознаками.

Зокрема, С. О. Допілка вбачає різницю між тероризмом і піратством лише в тому, що перший відбувається з політичною метою, а другий – за особистими мотивами [14].

Л. А. Моджорян, вважаючи, що поняття морського тероризму взагалі слід включити до концепції піратства, оскільки не вбачає між ними принципової різниці, указує, що ці діяння підривають «волю морів і спрямовані проти безпеки мореплавства» і що їхньою характерною рисою є «залякування, тобто поведінка злочинця, розрахована на те, щоб викликати жах, який паралізує жертв нападу» Однак тероризм, як відомо, відбувається не лише за політичними мотивами. Тому він являє собою не політичну акцію, а злочинне

діяння. Що ж стосується залякування жертв нападу, то якщо для піратів це основний момент у процесі залякування, то для терористів залякування є проміжним етапом, який взагалі не спрямований проти жертв нападу, котрі залишаються безвинними жертвами.

Залякування при вчиненні терористичного акту здійснюється одночасно на двох рівнях: по-перше, залякування населення (макрорівень), і, по-друге, залякування третіх осіб (суб'єктів впливу), які зацікавлені у безпеці жертв нападу (мікрорівень). Більш детальне розмежування терористичного акту і піратства полягає у такому: якщо при вчиненні піратства винні особи завжди безпосередньо зустрічаються з потерпілими, то при вчиненні терористичного акту потерпілі (безвинні жертви), як правило, дистанційовані від винних. При цьому суб'єкти впливу, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень, дистанційовані від винних завжди; якщо метою піратства є заволодіння судном, а також людьми та майном, що перебувають на судні, то метою терористів є спонукання до певних дій чи рішень суб'єктів впливу; якщо пірати досягають своїх цілей безпосередньо за рахунок власних дій у момент вчинення нападу на потерпілих, то досягнення цілей терористів завжди пов'язано з поведінкою третіх осіб (суб'єктів впливу), на яких покликано зробити вплив насильство, вчинене проти безвинних жертв чи майна [47].

Досліджуючи проблему піратства, І. І. Карпець ставить запитання: чи правомірно вважати піратством бомбардування й обстріл? І далі дає таку відповідь: «Традиційне поняття піратства пов'язане із захопленням людей, майна тощо, тобто здобуванням вигоди. Чого досягає «пірат», коли обстрілює корабель або шляхом нальоту з повітря знищує корабель чи людей? Подібність із піратством лише в одному: дії відбуваються у відкритому морі. На цьому подібність закінчується. За традицією такі дії називаються піратством, однак, вбачається, що в подібних випадках є підстави для іншої кваліфікації. Дії злочинців, які знищують корабель і людей, що на ньому перебувають, шляхом нальоту з повітря, скоріше подібні з діями терористів» [27].

Погоджуючись з І. І. Карпецем, що такі дії не є піратством, одночасно неможливо погодитися з тим, що вони подібні з діями терористів. Для терористів будь-які акти насильства мають особливий сенс, бо вони нічого не роблять «просто так» без наміру «оприлюднити» свої дії й учинити психологічний тиск на громадськість і суб'єктів впливу. Тому дії злочинців, які знищують корабель і людей, що перебувають на ньому, шляхом нальоту з повітря або іншим шляхом і які не переслідують ані мети здобуття матеріальної чи іншої вигоди, ані мети спонукання до прийняття якогось рішення, якщо вони вчинені військовослужбовцями певної держави, то підлягають кваліфікації як акти агресії, а якщо вони вчинені приватними особами чи військовослужбовцями, які вийшли з-під контролю владних структур, то такі дії мають кваліфікуватися як бандитизм.

Бандитизм відрізняється від терористичного акту за такими ознаками: якщо при вчиненні бандитизму винні особи завжди безпосередньо діють проти тих осіб, за рахунок посягання на яких вони власними діями під час насильницьких дій досягають бажаного результату, то при вчиненні терористичного акту шкода заподіюється безвинним жертвам і (або) майну, а бажаний результат винні особи прагнуть досягнути за рахунок дій третіх осіб (суб'єктів впливу), які завжди дистанційовані від місця насильницьких подій; якщо метою бандитизму є напад на громадян та організації, то основною метою терористичного акту є спонукання суб'єкта впливу до прийняття вигідних для терористів рішень; якщо й виникає від дій банди стан страху в певному населеному пункті, то це відбувається постфактум, без будь-яких намірів членів банди створити його та використовувати для досягнення бажаних результатів.

У свою чергу, терористами стан страху серед населення створюється цілеспрямовано та використовується винними для спонукання суб'єктів впливу до певних дій чи рішень. За зовнішніми ознаками терористичний акт може мати спільні риси з умисним вбивством, учиненим небезпечним для життя багатьох осіб способом. Цей вид умисного вбивства має місце тоді, коли для позбавлення життя потерпілого винний обирає такий спосіб, який створює

реальну небезпеку для життя інших осіб. Але реальна небезпека для життя людей створюється і при вчиненні терористичного акту, який як структурний елемент може містити в собі й вчинення дій, що призводять до загибелі людей у результаті загальнонебезпечного способу насильницького акту [63].

Однак при вчиненні терористичного акту позбавлення життя однієї або кількох осіб, яким би не був спосіб, не становить цільову спрямованість дій винного, тоді як при умисному вбивстві загальнонебезпечним способом позбавлення життя потерпілого є той основний та кінцевий результат, до якого прагне винний, обравши такий небезпечний спосіб вчинення вбивства. Водночас слід зауважити, що умисне вбивство може набути терористичного характеру, але лише тоді, коли буде служити засобом залякування населення та суб'єктів впливу з метою коригування поведінки останніх в інтересах терористів

С. Я. Лихова розмежує поняття тероризму та екстремізму, але вони мають одну мету – злочинний вплив на населення країни, підтримання стану постійної ворожнечі, висування політичних вимог, заподіяння або загроза заподіяння шкоди особистості, майну, інтересам суспільства і держави. Від хуліганства екстремізм відрізняється метою, наслідками та ступенем суспільної небезпеки [43].

Криміналізація такого злочину, як екстремізм, в Україні назріла, вона є своєчасною та актуальною. Екстремістські загрози для України навесні 2017 року почали зростати. Причому, якщо раніше варто було акцентувати на якомусь одному напрямку, то у березні загрози ескалувались і у міжнародному, і у внутрішньому, і у військовому вимірі. Інформаційний простір був перенасичений повідомленнями, пов'язаними з тими чи іншими екстремами, у тому числі й терористичними актами та диверсіями.

Зокрема, вибухи на військових складах у Балаклії, убивство ексдепутата Держдуми РФ Вороненкова Д.М., підриг автомобіля та убивство українського контррозвідника Олександра Хараберюша, постріл з РПГ по польському консульству в Луцьку та активації протистояння у «Бурштиновій республіці».

Безперечно, всі ці події пов'язує спільна мета – насаджування панічних настроїв українському суспільству та формування уявлення про нездатність держави захистити безпеку власних громадян [43].

Отже, запропонована редакція ст. 258 КК України дозволить найбільш повно відбити в ознаках цього складу злочину ті властивості, що притаманні терористичному акту в реальній дійсності, та здійснити чітке відмежування цього складу злочину від суміжних складів злочинів.

3.2. Покарання за терористичний акт

Тероризм сьогодні видозмінюється як за своїми цілями (стає багатоцільовим), так і за формами й методами. Він передбачає вплив не тільки політичний, а й посягає, як відмічалось, на національні, релігійні основи тощо. Сьогодні не можна називати тероризм лише політичним явищем. У більшому ступені – це кримінальний тероризм, де у повній мірі виявляються егоїстичні, амбіційні, нарцистичні, а також звичайні корисливі мотиви. Така діяльність характеризується не тільки проведенням терористичних актів, а й придбанням зброї та бойових припасів, підготовкою й навчанням терористів, організацією спеціальних терористичних груп або вербуванням однаків, фінансуванням терористичної діяльності тощо.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виокремити самостійні склади терористичних злочинів, а саме, ті склади, котрі містяться у статтях 258-258-5 КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК) та фінансування тероризму (ст. 258-5 КК).

При цьому у складах злочинів, передбачених статтями 258-1, 258-2, 258-4 КК, містяться ознаки діянь, спрямованих на забезпечення та підтримку

вчинення лише терористичного акту, тобто тероризму у вузькому розумінні, тоді як склади злочинів, що містяться у статтях 258-3 і 258-5 КК, охоплюють ознаки діянь, спрямованих на забезпечення та підтримку будь-якого терористичного діяння, тобто тероризму у найбільш широкому розумінні, що свідчить про певну недосконалість кримінального закону у цій частині.

Також можна визначити коло злочинів, що передбачають відповідальність за ті чи інші суспільно небезпечні діяння, які можуть як набувати терористичної спрямованості, так і не мати такої. Безумовно, серед цієї категорії треба віднести ст. 392 КК України «Дії, що дезорганізують роботу виправних установ», про що буде зазначено окремо. Якщо переглянути санкції вказаних злочинів, то практично усі вони визначені покаранням позбавленням волі на строк від п'яти до десяти (дванадцяти, п'ятнадцяти і вище) років [30].

Важливим аспектом кримінально-правової протидії будь-яким злочинам є аналіз санкцій, визначених у статтях Особливої частини КК, а також практики призначення покарання за вчиненні відповідних злочинів. На думку, В. Д. Філімонова, кримінально-правові санкції менш досліджені у теорії кримінального права, ніж диспозиції [72, с. 8]. Вчені-криміналісти зазвичай вказують на те, що навіть у випадку, коли у наукових працях досліджуються кримінально-правові санкції, відповідні пропозиції, як правило, емоційно забарвлені та ґрунтуються на суб'єктивному баченні автора [72, с. 78] Повністю погодитися з таким підходом не можемо, оскільки будь-який процес, кожне наукове дослідження має суб'єктивне забарвлення, однак ґрунтується на певних об'єктивних закономірностях. Це стосується й наукового аналізу структурних частин статей нормативно-правових актів.

Під санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК Н. А. Орловська розуміє другий абзац статті (частини статті), що містить типізований варіант реакції на конкретне суспільно небезпечне діяння, який передбачає базовий перелік кримінально-правових заходів стимулювання виконання кримінально-правової заборони із вказівкою на їх види та, в абсолютній більшості випадків, межі [50, с. 12].

Для характеристики кримінально-правових санкцій за злочини, пов'язані з діяльністю ТО в Україні, насамперед звернемо увагу на те, які види санкцій виокремлюються у теорії кримінального права. У чинному КК фактично використовується три види санкцій: відносно визначені (передбачають можливість застосування лише одного виду основного покарання, його строк або розміри), альтернативні (передбачають кілька основних покарань, їх межі та строки або (і) розміри) та кумулятивні (передбачають поряд з основним або основними покараннями ще й додаткові покарання, їх строки або (і) розміри) [28, с. 67].

У самих санкціях науковці виокремлюють мінімум, максимум та медіану можливого покарання. Медіана обраховується як середнє законодавче значення можливого виду покарання [62, с. 45].

Санкції у статтях про основні склади злочинів, що досліджуються, безальтернативні відносно визначені та передбачають можливість застосування лише одного виду основного покарання – позбавлення волі на певний строк. Відповідно й санкції за кваліфіковані види складів злочинів (ч. 2 ст. 258-5, ч. 5 ст. 260 КК) також безальтернативні, відносно визначені та передбачають такий самий вид основного покарання. Всі проаналізовані санкції належать до кумулятивних, оскільки одночасно з основним покаранням передбачають можливість призначення одного або двох додаткових покарань.

Так, у ч. 1 ст. 258-3, ч.ч. 1 – 4 ст. 260 КК передбачається одне факультативне додаткове покарання у виді конфіскації майна, у ч. 1 ст. 258-5 КК – два обов'язкових додаткових покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна. Санкції за кваліфіковані склади злочинів, що розглядаються, також кумулятивні та передбачають такі ж види додаткових покарань, як і санкції за основні склади злочинів. Вибір саме таких видів санкцій за вчинення злочинів, пов'язаних з діяльністю ТО, є закономірним. Погодимось з Н. А. Орловською у тому, що «для побудови примусових санкцій норм Особливої частини КК доцільно використовувати підхід, що ... чим більш тяжким є злочин, тим

менша кількість видів основних покарань має бути передбачена у санкції, тим більшою є ймовірність конструювання безальтернативних санкцій» [50, с. 30].

Розміри покарань за вчинення кваліфікованих видів злочинів, передбачених у санкціях ч.ч. 2, 3 ст. 258-5 КК, побудовані з дотриманням вимог правила «ступінчастості» зміни меж покарання, відповідно до якого мінімальна межа санкції у частині статті, яка посилює відповідальність, не повинна заходити за максимальну межу санкції у статті, яка встановлює покарання за менш небезпечне діяння [30, с. 241].

Проте таке правило формулювання санкцій за кваліфіковані види злочинів порушене під час конструювання санкції за кваліфікований вид злочину, передбачений у ч. 5 ст. 260 КК. У цій частині міститься кваліфікуюча ознака щодо всіх основних складів злочинів, вміщених у ч.ч. 1, 4 ст. 260 КК. Як вбачається з аналізу відповідних кримінально-правових санкцій, правило «ступінчастості» покарань не дотримано між основними складами злочинів, вміщених у ч.ч. 1, 2 ст. 260 КК. Законодавець допустив значний розрив між максимальною межею покарання за основні види відповідних складів злочинів (до 5 років позбавлення волі та до 8 років позбавлення волі відповідно) та мінімальною межею кваліфікованого складу злочину (від 10 років позбавлення волі). Такий великий розрив, на нашу думку, доцільно скоригувати з урахуванням наших пропозицій відносно конструювання диспозицій частин ст. 260 КК.

Розмір покарання в усіх без винятку санкціях має мінімальні та максимальні межі. Відповідно, можна визначити і медіану основного покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Вона становить: 11,5 років (ч. 1 ст. 258-3), 6,5 років. (ч. 1 ст. 258-5), 3,5 років (ч. 1 ст. 260), 5,5 років (ч. 2 ст. 260), 9, 5 років (ч. 3 ст. 260), 12,5 років (ч. 4 ст. 260). При цьому, як зазначається у теорії кримінального права, законодавець повинен встановлювати певний вид покарання з розумним звуженням меж, визначених для конкретного виду покарання у санкції статті Особливої частини КК [30, с. 189].

Як відомо, індикатором правильного вибору законодавцем виду та розміру покарання за конкретний злочин, є судова практика, яка сигналізує як про надміру суворі, так і надміру м'які покарання, передбачені у кримінальному законі.

Практика призначення покарань не виходить за межі волі законодавця, а значить засуджені за ст.ст. 258-258-5 КК України відбудуватимуть тривалі терміни покарання в місцях позбавлення волі. Відповідно до отриманих даних статистичної звітності СБУ України з лютого 2016 р. до грудня 2019 р. слідчими СБУ розслідувалось (розслідується) 7767 злочинів, передбачених ст. 258 КК України, 3240 злочинів, передбачених ст. 258-3 КК України, та 478 злочинів, передбачених ст. 258-5 КК України. Лише у 2019 р. розпочато кримінальних проваджень: за ст. 258 КК України – 2579, за ст. 258-3 КК України – 587, ст. 258- 5 КК України – 117.

Нескладні арифметичні операції дозволяють стверджувати, що протягом 2016–2019 рр. слідчими підрозділами СБУ реєструвалося приблизно 1729 терактів щорічно (за усередненими розрахунками). Однак, засуджених за злочини терористичного спрямування в рази менш, ніж реєструється.

Варто підтримати тезу Ю. Б. Данильченка про те, що «Зрештою, слід визнати, що немає достатніх об'єктивних підстав для настільки різкої зміни рівня тероризму в Україні у 2018 та 2019 рр. порівняно з 2016 р., а надто з 2017 р. Протягом останніх двох років не відбувалося докорінних змін у структурі, змісті й інтенсивності відтворення основних детермінант тероризму в Україні, які проявляють себе, передусім, у сфері політичних відносин. Отже, варто усвідомлювати те, що наявну статистичну картину стану тероризму в нашій державі суттєво викривлено в бік завищення показників її рівня» [15, с. 75–80].

У ході нашого дослідження було проаналізовано 75 вироків, в яких призначалося покарання особі за вчинення злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 258-3 КК. У 10 вироків (14%) суди призначали особі покарання у виді позбавлення волі з верхньої частини покарання (від 11,5 років до 15 років): позбавлення волі на строк 15 років – 2 вироків, на строк 13 років – 2 вироків,

на строк 12 років – 1 вирок, на строк 11 років – 5 вироків. У 32 вироків (43%) суди призначали особі покарання з нижньої частини покарання (від 8 до 11,5 років). Відповідно найбільше вироків, в яких особи призначалося покарання у виді позбавлення волі на мінімальні строки, передбачені у санкції ч. 1 ст. 258-3 КК: 8 років – 18 вироків, на строк 9 років – 8 вироків, на строк 10 років – 6 вироків [35, с. 186].

З аналізу вироків, постановлених по ч. 2 ст. 260 КК (32) вбачається, що суди не призначають винуватим покарання з верхньої частини, визначеної законом (на строк від 5,5 років до 8 років позбавлення волі). Водночас з нижньої частини покарання позбавлення волі на строк від 3 до 5,5 років було призначено покарання у 31 вироку (94%). Так, покарання у виді позбавлення волі призначалося на строк 5 років – у 15 вироків, на строк 4 роки – у 3 вироків, на строк 3 роки і 2 місяці – в 1 вироку, на строк 3 роки – у 12 вироків. В 1 вироку особі було призначено основне покарання у виді позбавлення волі на строк 2 роки і 1 місяць (очевидно, із застосуванням ст. 69 КК, хоча у вироку про це не йдеться [10].

Що стосується випадків призначення покарання за ч. 1 ст. 258-5 КК без застосування ст. 69 КК (2 вироків з вивчених 9), то суди визначали такий розмір покарання у виді позбавлення волі, що дорівнює нижній межі цього покарання, визначеного у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК України (5 років).

Таким чином, проведене нами дослідження ще раз підтвердило висунуте раніше припущення, що у більшості випадків (50-60%) суди призначають покарання ближче до нижньої межі санкції, і досить рідко – близько до максимуму санкцій (5-6%) [56, с. 114].

Окрім того, на думку Е. Ф. Побегайла, призначення судами покарання ближче до однієї з меж (верхньої або нижньої) означає, що санкція не узгоджена. При цьому чим більше призначається максимальних покарань, тим більше підстав стверджувати, що санкція цієї кримінально-правової норми «занижена», а чим більше призначається мінімальних покарань, тим більше підстав стверджувати, що санкція норми «завищена» [56, с. 115].

Ще одним показником коригування типового покарання судовою практикою є часте застосування судами ст. 69 КК (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом). Такі випадки свідчать (з урахуванням недоліків практики її застосування) про недосконалість законодавчих меж покарання [42, с. 82].

За результатами аналізу у ході дисертаційного дослідження встановлено, що у 33 вироках, постановлених по ч. 1 ст. 258-3 КК (або 46%) суди призначали особі покарання із застосуванням ст. 69 цього Кодексу. З них у 29 вироках особі було призначено покарання у виді позбавлення волі, а в 4 вироках – покарання, не пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства. У випадку призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК у 30 вироках передбачено незастосування додаткового покарання у виді конфіскації майна. Водночас у 3 вироках відсутня вказівка на те, чи призначається особі таке додаткове покарання (особі призначено лише основне покарання).

З аналізу вироків, постановлених по ч. 1 ст. 258-5 КК (9 вироків) вбачається, що суди зазвичай призначали особам покарання більш м'яке, ніж передбачено законом (ст. 69 КК) (8 вироків або 89%). При цьому суди у 6 вироках обирали такий вид призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, як перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин. Відповідним основним покаранням, до якого переходили суди, був штраф (в усіх випадках). У трьох з цих вироків суди також застосовували такий вид призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, як непризначення додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове. При цьому особі не призначалося два обов'язкових додаткових покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна. В одному вирокі особі не було призначено додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади та

займатися певною діяльністю у порядку застосування ст. 69 КК та одночасно призначене покарання у виді конфіскації майна.

Важливим аспектом кримінально-правових санкцій є їх узгодженість між собою. Більшою мірою це стосується, звісно, суміжних складів злочинів. Суміжними складами злочинів відносно складу злочину, передбаченого у ст. 258-3 КК, на нашу думку, виступають ті склади злочинів, що передбачають відповідальність за таку співучасть «особливого роду» [48, с. 231], як створення та діяльність злочинних організацій в Україні. Йдеться про такі склади злочинів, як створення злочинної організації (ст. 255), бандитизм (ст. 257), створення не передбачених законом воєнізованих або збройного формування (ст. 260). Що стосується фінансування тероризму, вчиненого у формі вчинення дій з метою фінансового або матеріального забезпечення терористичної групи (організації) (ст. 258-5 КК), то суміжними складами злочинів у цьому випадку доцільно визнавати: сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256), фінансування воєнізованих або збройних формувань, не передбачених законом (ч. 3 ст. 260).

Таким чином, у цьому підрозділі було проаналізовано кримінально-правові санкції, передбачені у ч. 1 ст. 258-3 та ч. 1 ст. 258-5 КК, а також у статтях, що містять суміжні склади злочинів. На підставі аналізу практики призначення покарання за створення та діяльність ТО, а також за фінансування ТД, ураховуючи основні досягнення кримінально-правової думки та використовуючи такі методи наукових досліджень, як статистичний, аксіоматичний, системно-структурного аналізу, абстрагування, індукції, дедукції, синтезу, моделювання, узагальнення було виявлено основні тенденції передбачення міри покарання за вчинення вказаних вище злочинів, які стосуються як основних, так і додаткових покарань, а також їх розмірів.

3.3. Удосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за терористичний акт

Як показує проведений аналіз документів, що характеризують сучасний стан протидії терористичним загрозам, сьогодні в Україні недостатньою є координація дій правоохоронних органів, що суттєво знижує ефективність запобігання таким злочинам. На наше переконання, суттєва роль при плануванні і реалізації антитерористичних заходів повинна відводитись:

- перевірці технічного укріплення споруд, приміщень для зберігання зброї, бойових припасів, спеціальних засобів;

- надійності і стійкості роботи засобів охоронної сигналізації, пожежогасіння, блокуючих і замикаючих пристроїв;

- відпрацюванню знань, вмінь та навичок силових структур по сучасному виконанню завдань при нападах, недопущенню терористичних проявів та мінімізації тяжких наслідків тощо;

- відпрацюванню знань, вмінь та навичок серед населення щодо заходів при повідомленнях про терористичні загрози;

- вдосконаленню взаємодії правоохоронних органів, СБУ та інших державних органів з метою запобігання терористичним актам на об'єктах підвищеної небезпеки, а також на транспортних засобах, в місцях культурно-спортивного призначення та відпочинку громадян;

- використанню сучасного досвіду іноземних держав протидії терористичним актам;

- науковому супроводу антитерористичних заходів, зокрема, за кримінально-правовими, кримінологічними, кримінально-процесуальними, оперативно-розшуковими та іншими напрямками;

- своєчасному плануванню системи заходів, орієнтованих на широкий спектр реально можливих ситуацій та відпрацюванню їх на конкретних об'єктах, що дозволить адекватно й ефективно протидіяти терористичній діяльності, а також мінімізувати негативні наслідки.

З урахуванням викладеного вважаємо за необхідне звернути увагу на ті суттєві недоліки, що мають місце у складі терористичного акта, передбаченого ст. 258 КК України.

Основний недолік даного складу злочину полягає в тому, що в ньому такі ознаки, як «залякування населення» і здійснення «впливу», передбачаються не у взаємозв'язку та взаємообумовленості, а в альтернативному порядку. За змістом цього складу злочину виходить, що є можливим тероризм із залякуванням населення, але без впливу на кого-небудь, так само як із впливом на кого-небудь, але без залякування населення. Така конструкція не відповідає дійсності та науковим уявленням про тероризм, виробленим сучасною наукою, згідно з якими без таких властивостей, як залякування населення і вплив на будь-кого, тероризму бути не може. Тому і в складі злочину, який установлює відповідальність за терористичний акт, залякування населення повинно передбачатися не як альтернативна, а як конструктивна, що зв'язує, ознака.

Ігнорування цієї обставини призвело до того, що складом злочину, сформульованим у ст. 258 КК, охоплюються численні діяння, які повинні кваліфікуватися за іншими статтями КК, тобто цей склад став всеохоплюючим і всепоглинаючим настільки, що виникає запитання, а для чого тоді потрібен Кримінальний кодекс, якщо переважна більшість злочинів повністю підпадає під ознаки складу терористичного акту.

Зокрема, якщо згрупувати такі ознаки розглядуваного складу злочину, як «вчинення інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій», то за відсутністю такої альтернативно передбаченої ознаки, як «залякування населення», під вказані ознаки терористичного акту повністю підпадають усі діяння з елементами примушування, протидії, перешкоджання, що кваліфікуються за іншими статтями КК, які передбачають відповідальність, наприклад, за вимагання, протидію законній підприємницькій діяльності, погрозу судді або працівнику правоохоронного органу, примушування до

виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тероризування в установах виконання покарань засуджених, погрозу або насильство щодо захисника тощо.

Це, з одного боку. Із другого боку, якщо згрупувати такі ознаки цього складу злочину, як «вчинення інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної матеріальної шкоди чи настання інших тяжких наслідків з метою залякування населення», то за відсутністю такої альтернативно передбаченої ознаки, як здійснення «впливу» на когось, під ознаки складу терористичного акту також підпадає багато діянь, які зазвичай кваліфікуються за такими статтями КК, як хуліганство, різні види погроз тощо.

Щоб склад терористичного акту був дійсно точним, науково вивіреном і не конкурував би з багатьма іншими складами злочинів, він повинен містити у нерозривній єдності такі ознаки, як спрямованість указаних у ньому насильницьких дій на залякування населення і мету впливу – спонукання суб'єктів впливу до прийняття рішень, в яких зацікавлені терористи. Крім того, необхідно усунути низку технічних недоліків, що мають місце у чинній редакції ст. 258 КК України.

Перш за все зайвою деталізацією є вказівка на мету «порушення громадської безпеки», оскільки ст. 258 КК міститься у розділі IX Особливої частини КК, що має назву «Злочини проти громадської безпеки». Із цього є цілком зрозумілим, що саме громадська безпека є об'єктом усіх злочинів, передбачених у цьому розділі. Оскільки в жодному з інших складів злочинів, віднесених до зазначеного розділу КК, про мету порушення громадської безпеки ніяким чином не згадується, то який сенс у тому, щоб вказувати на неї у цьому складі злочину? До того ж вказівка в тексті статті про те, що об'єкт злочину є ще і його метою, по-перше, ніякого додаткового смислового навантаження не має, а, по-друге, має вигляд типової тавтології, бо це все одне й те саме, що диспозицію статті про відповідальність за вбивство сформулювати приблизно так: «умисне вбивство з метою позбавлення життя», а про відповідальність за крадіжку – «таємне викрадення чужого майна з метою

посягання на власність». Також зайвою є вказівка на мету «провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення», оскільки ці обставини мають значення для терористів не як самоціль, а як засіб досягнення мети «впливу».

Немає необхідності вказувати в якості мети терористичного акту «привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)», оскільки будь-яке «привернення уваги» терористи роблять не заради нього самого, а для того, щоб вплинути на когось, хто може врахувати інтереси терористів. Привернення уваги є лише одним з етапів здійснення впливу, а тому ця ознака не потребує виділення у самостійну ознаку розглядуваного складу злочину. Зайвими вважаємо і вказівку у диспозиції ст. 258 КК на наслідки, оскільки цілком зрозуміло, що такі діяння, як вибухи, підпали чи інші загальнонебезпечні дії, з неминучістю створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини, заподіяння значної матеріальної шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

Зайвою є й вказівка на застосування зброї, оскільки ця ознака має місце у багатьох інших складах злочинів і жодним чином не характеризує терористичне діяння як таке. Невдалою уявляється приписка у кінці диспозиції статті «а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою», оскільки про те ж саме краще можна сказати, замінивши на початку тексту диспозиції статті слова «вчинення» на слова «вчинення або погроза вчинення».

Водночас у складі злочину, передбаченого ст. 258 КК, необґрунтовано виключено ознаку фізичної особи як адресата впливу при вчиненні терористичного акту. По-перше, це суперечить дійсності, оскільки в реальному житті можливі терористичні акти зі зверненням до конкретної фізичної особи (політика, бізнесмена). По-друге, це суперечить чинному кримінальному законодавству та міжнародним конвенціям, які містять перелік адресатів впливу стосовно інших злочинів терористичної спрямованості. Так, у ст. 147 КК (захоплення заручників) і ч. 1 ст. 266 КК (погроза вчинити викрадення радіоактивних матеріалів) у точній відповідності до міжнародних стандартів серед адресатів впливу вказується також і фізична особа.

Таким чином, вважаємо за доцільне викласти диспозицію ст. 258 КК у такій редакції: «Терористичний акт, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, спрямованих на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами».

З виявлених вище закономірностей випливають наступні пропозиції відносно вдосконалення формулювання санкцій у статтях Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за створення та діяльність злочинних організацій в Україні:

1) санкція за вчинення злочину, передбаченого у ч. 1 ст. 258-3, на нашу думку, передбачає адекватну міру покарання порівняно з суміжними складами злочинів. Так, строк основного покарання у виді позбавлення волі має широкий діапазон (від 8 до 15 років), що дозволяє суду під час призначення покарання враховувати, зокрема, вид злочинної спільноти – ТО чи терористична група, форму суспільно небезпечного діяння, яке було вчинено винуватим. Водночас розмір покарання у виді позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого у ч. 2 ст. 260 КК вважаємо таким, що не відображає ступінь суспільної небезпеки вчиненого та є заниженим.

На нашу думку, створення та діяльність не передбаченого законом збройного формування має таку ж ступінь суспільної небезпеки, як і створення та діяльність банди. Принаймні в обидвох випадках хоча б один учасник злочинної спільноти повинен бути озброєний, про що знають інші учасники вказаних вище злочинних організацій. Ураховуючи викладене, вважаємо за доцільне передбачити за створення та діяльність не передбачених законом збройних формувань такий же розмір покарання у виді позбавлення волі, як і в санкції ст. 257 КК – від 5 до 15 років.

Як було зазначено, диференціація кримінальної відповідальності у ст. 260 КК є недоречною, оскільки вона, насамперед, не узгоджується з

формулюванням суміжних складів злочинів, що аналізуються у цій праці. Вважаємо, що розмір основного покарання у виді позбавлення волі, що нами пропонувався (від 5 до 15 років) надасть можливості для суду індивідуалізувати покарання від того, в якому формуванні (воєнізованому або збройному) вона брала участь, та яку саму суспільно небезпечну дію вчинила;

2) щодо доцільності передбачення у санкціях ч. 2 ст. 258-3 та ч. 1 ст. 258-5 КК такого додаткового покарання, як конфіскація майна, то зауважимо наступне. У 18 проаналізованих нами вироках (43%), постановлених по ч. 1 ст. 258-3 КК, а також у 5 вироках (56%), постановлених по ч. 1 ст. 258-5 КК, суди призначали особі додаткове покарання у виді конфіскації майна.

Як вбачається, враховуючи «витребуваність» судовою практикою такого додаткового покарання, вважаємо за доцільне залишити у санкціях статей, що є предметом цього дисертаційного дослідження. Водночас зауважимо, що у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК конфіскації майна надано статус обов'язкового додаткового покарання, а в санкції ч. 1 ст. 258-3 КК – факультативного додаткового покарання. Ураховуючи положення ч. 2 ст. 59 КК, відповідно до якого конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості, вважаємо за доцільне у ч. 1 ст. 258-3 КК передбачити, що конфіскація майна призначається як додаткове обов'язкове покарання. Таким же чином доцільно змінити й санкції ст. 260 КК, а також включити додаткове обов'язкове покарання у виді конфіскації майна у санкцію ч. 1 ст. 255 КК. Водночас звернемо увагу на те, що у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК передбачено таке додаткове обов'язкове покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У жодному з проаналізованих вироків відповідне покарання винуватому не призначалося. Враховуючи особливості суб'єкта фінансування тероризму, вважаємо за доцільне залишити це покарання у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК та надати йому статусу факультативного;

3) як зазначається у кримінально-правовій літературі, санкція спеціальної кримінально-правової норми повинна відрізнятися від санкції загальної норми: в бік посилення покарання (якщо конкретизуюча ознака підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину) або пом'якшення (якщо відповідно така ознака його понижує) [53, с. 188].

Що стосується фінансування тероризму (ст. 258-5 КК) у частині вчинення дій з метою фінансового або матеріального забезпечення ТО, створення ТО, то відповідна норма є спеціальною щодо організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності ТО (ст. 258-3 КК). При цьому фінансування тероризму, як зазначається у науковій літературі, «з точки зору загрози для національної безпеки країни ... слід визначити як мультизагрозу. Тобто практика фінансування тероризму одночасно може володіти багаторівневими характеристиками, які негативно впливають на різні елементи» [5, с. 110].

На нашу думку, спеціальна ознака фінансування тероризму не може свідчити про менший ступінь суспільної небезпеки цього злочину порівняно зі злочином, передбаченим у ст. 258-3 КК. Проте передбачати у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК такий же розмір позбавлення волі, як і в санкції ст. 258-3 КК, недоцільно, оскільки в останній статті альтернативно визначаються інші діяння, що є більш небезпечними, ніж організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності ТО (створення ТО, керівництво ТО, участь у ТО). У цьому контексті слід зауважити, що важливим аспектом кримінально-правових санкцій є їх узгодженість між собою [38, с. 89].

Тому вважаємо за доцільне мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі у санкції ч. 1 ст. 258-5 КК передбачити на рівні 8 років (як і мінімальна межа цього виду покарання у санкції ст. 258-3 КК), а максимальну межу підвищити до медіани покарання у виді позбавлення волі у санкції ст. 258-5 КК та передбачити її на рівні 12 років позбавлення волі. Що стосується санкції у ч. 2 ст. 258-5 КК, то розмір покарання у виді позбавлення волі доцільно встановити від 10 років до 15 років, а в санкції ч. 3 цієї статті – від 12 до 15 років.

У такий спосіб, на нашу думку, можлива реалізація диференціації кримінальної відповідальності за фінансування ТД. Ще раз наголосимо, що загалом вимагає уніфікації дефініція поняття «фінансування тероризму», яка повинна бути єдиною для всього законодавства України [37, с. 143].

Отже, нами запропоновано наступні основні зміни кримінально-правових санкцій у санкціях статей, що досліджуються: у ч. 1 ст. 260 – основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 15 років; у ч. 1 ст. 258-5 – основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 12 років, у ч. 2 цієї статті – від 10 до 15 років, у ч. 3 ст. 258-5 – від 12 до 15 років; у санкціях, що передбачають за створення та діяльність ЗО конфіскацію майна як додаткове факультативне покарання або не вміщують цього виду покарання, передбачити конфіскацію майна як додаткове обов'язкове покарання; у ч. 1 ст. 258-5 КК – додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю перевести у факультативне.

ВИСНОВКИ

Тероризм як явище потребує наукового та практичного осмислення – ця теза є цілком зрозумілою, а її актуальність не викликає сумніву. Тому зрозуміло, що дослідження й інший науковий супровід превентивних заходів протистояння тероризму повинен мати першочергове значення. В цілому, необхідно констатувати, що довготривалий досвід протидії тероризму показує, що немає і не може бути будь-якої панацеї надійного захисту від цього зла. Тільки продуманий продуктивний комплекс загальнодержавних заходів загальної та спеціальної профілактики може принести позитивні результати.

Таким чином, незважаючи на велику кількість літератури з проблем тероризму, безліч проведених симпозіумів, конференцій, круглих столів та інших форм наукових дискусій, ані закордонним, ані вітчизняним ученим не вдалося домовитися про те, що слід розуміти під тероризмом, та про термінологічне обмеження його від суміжних понять.

Комплексне дослідження кримінальної відповідальності за терористичний акт видається вірним екскурсом в історію формування кримінально-правової норми про даний злочин.

Дослідження кримінально-правової норми про терористичний акт радянського періоду дозволяє зробити висновок, що зміст встановлених в ній суб'єктивних та об'єктивних ознак злочину надавало практично необмежену свободу розсуду органам політичної юстиції – структурам, які забезпечують специфічні інтереси влади та створеним для придушення політичних супротивників шляхом застосування правових та протиправних засобів.

Тероризм є злочином міжнародного характеру. Його криміналізація закріплена в різних міжнародних антитерористичних договорах як локального, так й універсального характеру.

В кримінальні та кримінально - процесуальні кодекси більшості держав внесені зміни та доповнення, які здійснюють правове регулювання протидії тероризму. Для попередження актів тероризму та мінімізації його наслідків в

нормативних актах передбачили зниження покарання, звільнення від відповідальності в зв'язку з позитивною постзлочинною поведінкою, а саме: попередження влади про злочин, що готується, допомога в його запобіганні, сприяння затримання інших співучасників.

Вивчення досвіду зарубіжних країн, незважаючи на їх специфіку, представляє особливий інтерес для українського правознавця з метою подальшого вдосконалення тих норм нашої країни, що встановлюють кримінальну відповідальність за злочини терористичної спрямованості.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є протиправне суспільно небезпечне діяння. Втягнення особи у вчинення терористичного акту вчинюється лише шляхом активних дій. Наслідки даного злочину знаходяться поза межами його складу.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для терористичного акту є мета, а саме підрив нормального функціонування органів влади або міжнародних організацій, а також вплив на прийняття ними рішень. Вимоги терористів можуть носити різний характер. Це може бути вимога виплатити велику суму грошей, передати зброю, а також звільнити особу, що є їх співучасником.

Очевидно, що останнє формулювання з усіх названих передбачає більш повний облік адресатів даного злочину. Ми оцінюємо вищевказані зауваження як вагомні аргументи та підтримуємо пропозицію про те, що коло суб'єктів, які є адресатами дестабілізуючого впливу терористів, необхідно розширити.

Таким чином, дослідження об'єктивних і суб'єктивних ознак основного складу злочину «терористичний акт» та аналіз відповідних дискусійних проблем в науковій літературі дозволяють визначити найбільш доцільні пропозиції щодо можливого вдосконалення кримінального законодавства в сфері регулювання відповідальності за вчинення терористичного акту.

Визначення «кваліфікуючих ознак» в літературі не знайдено. Деякі дослідники характеризують кваліфікуючі ознаки як ті, що входять в сукупність ознак складу злочину та володіють певним набором рис, що характеризують їх

як ознаки складу. Завдяки цим рисам вони набувають здатність надавати вплив на кваліфікацію скоєного, що відбиває специфіку диспозиції. Інші автори пишуть, що кваліфікуючі ознаки є своєрідною ознакою до основного складу: вони не входять в ту єдину можливу сукупність ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його як злочинне та кримінально-каране.

Водночас у складі злочину, передбаченого ст. 258 КК, необґрунтовано виключено ознаку фізичної особи як адресата впливу при вчиненні терористичного акту. По-перше, це суперечить дійсності, оскільки в реальному житті можливі терористичні акти зі зверненням до конкретної фізичної особи (політика, бізнесмена). По-друге, це суперечить чинному кримінальному законодавству та міжнародним конвенціям, які містять перелік адресатів впливу стосовно інших злочинів терористичної спрямованості.

Так, у ст. 147 КК (захоплення заручників) і ч. 1 ст. 266 КК (погроза вчинити викрадення радіоактивних матеріалів) у точній відповідності до міжнародних стандартів серед адресатів впливу вказується також і фізична особа. Таким чином, вважаємо за доцільне викласти диспозицію ст. 258 КК у такій редакції: «Терористичний акт, тобто вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу чи інших загальнонебезпечних дій, спрямованих на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи місцевого самоврядування України, інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами».

Отже, запропонована редакція ст. 258 КК України дозволить найбільш повно відбити в ознаках цього складу злочину ті властивості, що притаманні терористичному акту в реальній дійсності, та здійснити чітке відмежування цього складу злочину від суміжних складів злочинів.

Було проаналізовано кримінально-правові санкції, передбачені у ч. 1 ст. 258-3 та ч. 1 ст. 258-5 КК, а також у статтях, що містять суміжні складі злочинів. На підставі аналізу практики призначення покарання за створення та діяльність ТО, а також за фінансування ТД, ураховуючи основні досягнення

кримінально-правової думки та використовуючи такі методи наукових досліджень, як статистичний, аксіоматичний, системно-структурного аналізу, абстрагування, індукції, дедукції, синтезу, моделювання, узагальнення було виявлено основні тенденції передбачення міри покарання за вчинення вказаних вище злочинів, які стосуються як основних, так і додаткових покарань, а також їх розмірів.

Неповідомлення про достовірно відомий вчинений, або такий, що готується, особливо тяжкий злочин, а також злочин, передбачений у статтях 258, 258-1, 258-4, 258-5 цього Кодексу, про особу, яка його вчинила, місцезнаходження такої особи, а також щодо предметів, добутих злочинним шляхом, слідів злочину, знарядь і засобів вчинення злочину, – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Запропоновано також зміни до регулятивного законодавства України, зокрема до Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев Д. Актуальність нових підходів у боротьбі з тероризмом // Матеріали Міжнародної конференції 23-24 жовтня 2011 року. К., 2011. С. 55.
2. Антипенко В.Ф. Визначення поняття “безвинні жертви” у складі тероризму: актуальна проблема / В.Ф. Антипенко // *Право України*. – 2001.– № 6. – С. 75-77
3. Баличев О. Ю. До проблеми кваліфікації злочину публічні заклики до вчинення терористичного акту. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 2 (64). С. 79–84.
4. Баличев О. Ю. До проблеми визначення сутності тероризму. *Право та державне управління*. № 2 (35) том 1. 2019. С. 132–139.
5. Баранов О.П. Фінансування тероризму як загроза національній безпеці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 108–119
6. Бекмурзін М. С. Зарубіжний досвід антитерористичної роботи і перспективи його застосування // *Вісник Київського університету МВС України*. 2013. № 9. С. 87
7. Бородин С. В. Преступления против жизни : практическое пособие. М. : Юрист, 1999. 356 с.
8. Бояр-Созонович Т. С. Международный терроризм: политико-правовые аспекты. Одесса, 2019. С. 119–120.
9. Васілін М. М. Навчання особи з метою вчинення терористичного акту як форма сприяння вчиненню терористичного акту. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 97–103.
10. Вирок Троїцького районного суду Луганської області від 27.04.2017 у справі № 433/813/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66263667>

11. Волєводз А. Г. Міжнародний тероризм: національна та міжнародно – правова криміналізація // Бібліотека кримінального права та кримінології. 2014. № 1. С. 70.
12. Дикаев С. У. Вековые проблемы и современные проблемы терроризма: правовой и политико-криминологический анализ. Монография. Уфа, 2013.
13. Доклад Пятого конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. Нью-Йорк, 1976. С. 35–36.
14. Допилка С. О. Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08; Одесский ун-т им. И. И. Мечникова. К., 1993. С. 19–21.
15. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: монографія. Харків: Золота миля, 2018. 478 с.
16. Ємельянов В. П. Тероризм і злочини з ознаками тероризування (кримінально-правове дослідження). К., 2020. С. 22.
17. Ємельянов В. П. Терористичний акт і акт тероризму: поняття, співвідношення і розмежування // *Законність*. 2012. № 7.
18. Ємельянов В.П., Новікова Л.В., Семикін М.В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства. Харків: Кроссруд, 2007. 216 с.
19. Ємельянов В.П. Деякі питання вдосконалення кримінально-правої протидії тероризму в Україні. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1-2 березня 2013 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2013. С. 37-40.
20. Євдокимов В.М. Кримінально-правова протидія терористичним злочинам в Україні: стан, шляхи вдосконалення, відмежування від суміжних складів злочинів та загальносоціальних категорій. *Європейські перспективи*. № 4. 2014. С. 92-97
21. Европейская конвенция о пресечении терроризма (Страсбург, 27 января 1977 г.) .2013. 20 янв. № 3. Ст. 202.

22. Емельянов В. П., М. Н. Иманлы, И. Н. Рыжов. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монография. Х. : *Право*, 2014. С. 14–17
23. Жалинський А. Е. Сучасне німецьке кримінальне право. - К.: ТК Велбі, 2014. С. 533.
24. Закон України „Про боротьбу з тероризмом” №638-IV від 20 березня 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 25. ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
25. Івахненко О. А. Чи може визнаватися хуліганським діяння, пов’язане з використанням вибухових речовин чи вибухових пристроїв? / О. А. Івахненко // Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінального процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України : матеріали міжкафедрального «круглого столу» 12 лютого 2015 р. / редкол.: О. І. Перепелиця (голов. ред.), С. Є. Кучерина (заст. голов. ред.) та ін. Х. : *Право*, 2015. С. 75–77
26. Кабанов П. А. Политический терроризм: Криминологическая характеристика и меры сдерживания. Нижнекамск, 1998. С. 48
27. Карпец И. И. Преступления международного характера / И. И. Карпец. М. : Юрид. лит., 1979. С. 182.
28. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712
29. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
30. Кримінальний кодекс України: Кодекс зі змінами та допов. станом на 26 квітня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
31. Криминология: Словарь-справочник / Пер. с нем.; отв. ред. перевода А. И. Долгова. М., 1998. С. 322.

32. Климосюк А.С. Співвідношення Диверсії (Ст. 113 КК України) і терористичного акту (Ст. 258 КК України). *Кримінальне право та кримінологія*. URL: <http://oaji.net/articles/2017/3229-1521557890.pdf>
33. Краткий политический словарь. М., 1987. С. 257.
34. Кудрявцев, В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. Москва : «Юридическая литература», 1972. 352 с
35. Криворучко І. О. Протидія діяльності терористичних організацій: міжнародний вимір. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 210–216.
36. Криворучко І. О. Визнання злочинної організації терористичною за законодавством України. IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»: збірка тез міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20-22 верес. 2018 р.). Львів: ЛьДУВС, 2018. С. 101-104.
37. Криворучко І. О. Фінансування терористичної організації (стаття 258-5 КК України): огляд судової практики. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки: матеріали міжнар. кругл. столу (м. Харків, 18 трав. 2018 р.) Харків: Юрайт, 2018. С. 140-143.
38. Криворучко І. О. Кримінально-правові санкції за злочини, що полягають у діяльності терористичних організацій в Україні. Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: зб. наук. праць за матер. круглого столу до тижня права та 70-ї річниці Загальної декларації прав людини: (Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. С. 87-92.
39. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве (вопросы теории). Воронеж : Изд-во Воронежского унив., 1985. с.164
40. Кучумова Т. Л. Основні напрямки та особливості правового регулювання протидії тероризму в іноземних державах // *Юридичний світ*. 2012. № 7. С. 52.

41. Кудінов В. П. Глобалізація міжнародного тероризму: звідки виходять загрози миру // *Антитерор*. 2018. № 1.
42. Кузнецова Н.Н. Цели и механизм реформы Уголовного кодекса. *Советское государство и право*. 1992. №6. С. 78–86.
43. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за вчинення екстремістських злочинів / С.Я. Лихова, Ю.В. Лобода // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Зб. наук. пр. К.: НАУ, 2017. № 2 (43). С. 182-187.
44. Лихова С.Я. Кримінальна відповідальність за угон або захоплення повітряного судна (ст. 278 КК України) / С.Я. Лиховая, Кочнева А.О.// Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. Зб. наук. пр. К.: НАУ, 2014. № 3 (32). С. 135-139.
45. Лихова С.Я. Міжнародний тероризм: поняття та основні ознаки / Лихова С.Я.// Актуальні проблеми кримінального права: матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 87-90
46. Ляхов Е. Г. Политика терроризма – политика насилия и агрессии. М., 1987. С. 20.
47. Моджорян Л. А. Терроризм на море. Борьба государств за безопасность морского судоходства / Л. А. Моджорян. М. : Междунар. отношения, 1991. С. 37.
48. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ: *Юрінком Інтер*, 2006. 704 с.
49. Новікова Л. В. Кримінальна відповідальність за фінансування тероризму : дис. канд. юрид. наук. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2006. 200 с
50. Орловська Н.А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. доктора юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

51. Ондек Т. П., Келлі Т. А. Активне застосування перевірених методів розслідування для боротьби з масовим тероризмом // Матеріали Міжнародної конференції 23-24 жовтня 2011 року. К. 2017.
52. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. М., 1992. С. 824.
53. Павлик Л.В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: дис. канд. юрид. наук. Львів, 2013. 248 с.
54. Питецкий, В. В. Применение оценочных признаков уголовного закона : учебное пособие / В. В. Питецкий. – Красноярск, 1995. – 231 с
55. Поняття тероризму і його види [Електронний ресурс] / URL: <https://med-books.info/psihologiya-pedagogika-voennaya/ponyatie-terrorizma-ego.html>
56. Побегайло Э. Ф. О дифференциации уголовной ответственности за некоторые насильственные преступления. *Криминология и уголовная политика*. Москва: Ин-т гос-ва и права АН СССР, 1985. С. 115–121.
57. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства : монографія / В. С. Зеленецький, В. П. Ємельянов, В. Я. Настюк та ін.; за ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Х. : Право, 2008. С. 8–10;
58. Порівняльне кримінальне право: Особлива частина: Монографія / За заг. і науч. ред. С. П. Щерби. К. 2019. С. 266 - 294.
59. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3034 (XXVII) (от 18 сентября 1972 г.) / URL: <http://www.un.org/russian/terrorism/>
60. Резюме змісту дискусій на зустрічі Ради Міністрів ОБСЄ, (підготовлене чинним головою) [Електронний ресурс] / URL: <https://www.osce.org/ru/mc/230761?download=true>
61. Сальников В. П., Возгрин І. А. Про роль науки в системі протидії тероризму // *Захист і безпека*. 2012. № 2.
62. Серебренникова А.В. Кримінальний кодекс Швейцарії / Серебренникова А. В. Зерцало М, 2011. 138 с.

63. Серебренникова А.В. Кримінальний кодекс Австрії / Серебренникова А. В. Зерцало М, 2020. 144 с.
64. Серебряков О.В. Зарубіжний досвід криміналізації сприяння терористичної діяльності [Електронний ресурс] / Серебряков О.В. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-kriminalizatsii-odeystviya-terroristicheskoy-deyatelnosti>
65. Тамаєв Р. Е., Бурковська В. А. Україна і Європа: аналіз законодавства, спрямованого на попередження екстремізму і тероризму. К. 2018. С. 87.
66. Тероризм: определения и сущность : монографія / А. В. Коростиленко, Б. Д. Леонов, И. Н. Рыжов и др. ; под общ. ред. В. В. Крутова, И. И. Мусиенко, В. А. Глушкова. К. : Центр уч.-науч. и науч.-практ. изданий НА СБ Украины, 2014. С. 23–26
67. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку сучасної науки. Випуск 5. Колективна монографія / А. В. Серебреннікова, М. В. Лебедев, В. Н. Єрмолаєв та ін. - Видавництво НДЦ МІСД Москва, 2019. - 156 с.
68. Трайнин А. Н. Защита мира и уголовный закон. Избранные произведения. М., 1969. С. 40–41.
69. Тупельняк І. І. Об'єкт терористичних злочинів: аналіз наукових поглядів та питань законодавчої регламентації. Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернет-конференції. 25 червня 2015 року. Київ : Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України. 2015. 225 с
70. Уголовный кодекс Республики Армения от 18 апреля 2003 г. № 3 Р – 528. Ереван, 2008.
71. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275 - 3. Минск, 2013.
72. Филимонов В.Д. Норма уголовного права. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2004. 281 с.

73. Форос А. В. Кримінально-правові ознаки терористичного акту. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 2. С. 120–122.
74. Цивільний кодекс України в діючій редакції, офіційний веб-портал Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page4>
75. Шамара О.В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності по кримінальному законодавству України : моногр. Київ : Видавничий дім Артєк. 2014. 280 с.
76. Шестаков Д. А. Криминология, краткий курс: Преступность как свойство общества. СПб., 2011.
77. Шрагин В. О. Глобальный терроризм США. М., 2011. С. 86.
78. Baxter R. A Skeptical Look At The Concept of Terrorism / Baxter R. *Akron Law Review*: Vol. 7 : Iss. 3 , Article, 1974
79. Criminal law. Individual terrorist acts of Switzerland / URL: <https://www.legislationline.org/documents/id/7624>
80. Mashkova E. Terrorism as a social and legal phenomenon / Mashkova E. Serebrennikova A. // *Current Business and Economics Driven Discourse and Education: Perspectives from Around the World*. — Vol. 15. — Bulgarian Comparative Education Society (BCES) Bulgaria, 2017. — P. 277–283.
81. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 March 2019) URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classifiedcompilation/19370083/201903010000/311.0.pdf>
82. International Terrorism and World Security. L., 1975. P. 14.
83. The Indian Journal of International Law. Vol. XVII. 1977. № 1. P. 70.